

Lavirint pravne kvalifikacije oružanih sukoba u Hrvatskoj 1990. — 1995.

MILOŠ HRNJAZ

Fakultet političkih nauka Univerziteta u Beogradu

Gotovo trideset godina nakon oružanih sukoba u Hrvatskoj, i dalje traju rasprave o njihovim uzrocima, pravnoj prirodi i posledicama koje imaju po današnje odnose Srbije i Hrvatske, ali i odnose u samoj Hrvatskoj između Srba i Hrvata. U ovom radu se traga za odgovorom na pitanje pravne kvalifikacije tih oružanih sukoba i može li nam ona ponuditi određene pravce za početak unapređivanja savremenih odnosa Hrvatske i Srbije. Osnovni argument je da se pravna kvalifikacija oružanih sukoba u Hrvatskoj menjala i da je od nemeđunarodnog oružanog sukoba u leto 1991. godine on kasnije evoluirao u međunarodni. Osim toga, u radu se tvrdi i da ispravno sagledavanje pravne kvalifikacije tih sukoba nudi određena polazišta za unapređenje savremenih odnosa Srbije i Hrvatske, ali i da ta pravna kvalifikacija ima inherentna ograničenja u pogledu šireg konteksta političkih odnosa tih dveju država.

KLJUČNE REČI: pravna kvalifikacija oružanih sukoba, međunarodni oružani sukob, nemeđunarodni oružani sukob, Srbija, Hrvatska

/

Kurt Vonegat (engl. *Kurt Vonnegut*) započinje svoju izuzetno poznatu knjigu *Klanica 5* na sledeći način:

“Sve se ovo odista dogodilo. Manje-više. U svakom slučaju, delovi o ratu su prilično istiniti.” (Vonegat, 2015: 9)

Jesmo li postali umorni od traženja odgovora na pitanje šta se odista, manje-više, dogodilo u ratu u Jugoslaviji?¹ Jesmo li došli do prilično istinitih delo-

1 Rad je podržan sredstvima Ministarstva nauke, tehnološkog razvoja i inovacija Republike Srbi-

va o tom ratu ili ratovima? Da li je vreme da “zaboravimo prošlost i okrenemo se svetloj budućnosti”? Ili – da budemo za trenutak skromniji – da li je došlo vreme da prihvatimo da postoje razlike u našim tumačenjima tog istorijskog događaja koje su manje-više nepromenljive, da te razlike otuda ne zaboravimo, ali da ih stavimo u drugi plan i naučimo da s njima živimo?

Možda, ali ako se za trenutak vratimo korak unazad, postavljam pitanje: o kom ratu ili događaju mi zapravo govorimo? Da li je to jedan građanski rat, više njih ili više ratova između država – da li su “dešavanja” u Sloveniji, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini (BiH), na Kosovu, u (Severnoj) Makedoniji ili na jugu Srbije nakon 2000. godine isti rat, ili događaj? Da li je to uopšte danas važno? Ako jeste, zašto je važno?

Ovaj rad ima skromnije ambicije od pružanja odgovora na sva ova postavljena pitanja. U njemu se pre svega ograničavam na pružanje odgovora na istraživačko pitanje *kakva je pravna kvalifikacija oružanih sukoba u Hrvatskoj u periodu od 1990. do 1995. godine*. Dodatno, u radu nudim i određena početna polazišta za odgovor na pitanje kakav je odnos pravne kvalifikacije pomenutih sukoba i dominantnih nacionalnih narativa u Hrvatskoj i Srbiji o njihovoj prirodi. Na taj način bismo mogli i ceniti uticaj pravne kvalifikacije tih sukoba i savremenih odnosa Srbije i Hrvatske. U tom smislu, moj osnovni argument u ovom radu jeste to da je u međunarodnom pravnom smislu oružani sukob u Hrvatskoj započeo 1991. godine kao oružani sukob koji nema međunarodni karakter (nemeđunarodni oružani sukob, “unutrašnji” sukob), da bi se zatim transformisao u međunarodni oružani sukob, i to od trenutka u kome je Hrvatska u međunarodnom pravnom smislu postala država. Takvi zaključci nisu ni u kom slučaju radikalni (Bjelajac, Žunec, 2016), ali su važni bar iz dva razloga: u dosadašnjoj literaturi o pravnoj kvalifikaciji oružanih sukoba u Hrvatskoj nedostaje utemeljenije objašnjenje tog pitanja; dodatno, nedostaje i kritička analiza odnosa pravne kvalifikacije pomenutih oružanih sukoba s dominantnim nacionalnim narativima u Hrvatskoj i Srbiji po tom pitanju. Sve to bi trebalo da nas dovede i do pitanja zašto bi pravna kvalifikacija oružanih sukoba u Hrvatskoj, gotovo trideset godina pošto su okončani, bila važna. Čini mi se da se možda upravo u njoj, na mestu gde se to obično ne bi očekivalo, na-

je na osnovu Ugovora o realizaciji i finansiranju naučno-istraživačkog rada NIO u 2023. godini, broj: 451-03-47/2023-01 od 17. 1. 2023. godine. Autor bi hteo da zahvali Janji Simentić Popović i Goranu Sandiću na komentarima na prvi nacrt ovog rada.

lazi uzak prostor za kritičko preispitivanje dominantnih nacionalnih narativa u vezi s prirodom oružanih sukoba u Hrvatskoj i poboljšanje odnosa Hrvatske i Srbije iako taj proces neće biti lak jer su pomenuti sukobi uzidani u temelje novonastalih država (Jović, 2017). Rad se ne bavi povezanim pitanjima motiva i uzroka sukoba u Hrvatskoj, ratnim zločinima koji su se tokom tih sukoba dogodili, niti pitanjem primene međunarodnopravnih normi u oblasti zabrane upotrebe sile u međunarodnim odnosima (*ius ad bellum*) (Jović, 2001).

U skladu sa ovako postavljenim ciljevima rada je i njegova struktura. Nakon uvoda se nalazi drugo poglavlje, u kojem kratko predstavljam način na koji međunarodno humanitarno pravo (MHP) uređuje pitanje pravne kvalifikacije oružanih sukoba – podelom na isključivo međunarodne i nemeđunarodne oružane sukobe. Zatim se u trećem, najvažnijem i najobimnijem, poglavlju rada usredsređujem na pitanje izlaženja iz lavirinta pravne kvalifikacije oružanih sukoba u Hrvatskoj, da bi kratko četvrto poglavlje bilo posvećeno polaznim pitanjima u vezi s problemom relevantnosti pravne kvalifikacije tih oružanih sukoba za dominantne nacionalne narative u Hrvatskoj i Srbiji u vezi s njima. Na kraju rada se, uobičajeno, nalaze zaključna razmatranja.

Vrste oružanih sukoba u međunarodnom humanitarnom pravu: međunarodni i nemeđunarodni oružani sukobi

1 Rat i oružani sukob

U uvodu ovog rada već su spomenuti koncepti rata i oružanog sukoba. Na početku, kada se govori o opštijoj percepciji u vezi s “dešavanjima” u Jugoslaviji u poslednjoj deceniji XX veka, koristi se termin *rat*, a kasnije, kada se govori o načinu na koji MHP uređuje to pitanje, koristi se termin *oružani sukob*.² To nije slučajno. Grana međunarodnog prava koja štiti lica koja ne učestvuju ili više ne učestvuju u oružanom sukobu, odnosno reguliše upotrebu oružane sile tokom oružanog sukoba tako da propisuje da je jedini legitimni cilj

2 Ovo poglavlje rada je pre svega zasnovano na M. Hrnjaz, *Raspad Jugoslavije pred sudom: pravna kvalifikacija oružanih sukoba u Jugoslaviji u praksi sudova u Srbiji*, Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka, Beograd, 2021.

vođenja neprijateljstava smanjenje vojnog potencijala neprijatelja, nekada se zvala međunarodno *ratno* pravo, da bi danas promenila ime u međunarodno humanitarno pravo ili međunarodno pravo *oružanih sukoba* (Hrnjaz, 2021: 20). Do te promene dolazi nakon Drugog svetskog rata. Tu promenu su određeni autori nazvali “humanitarnom revolucijom” (Neff, 2005: 315). Iako se termin rat može još uvek pronaći u zajedničkom članu 2 Ženevskih konvencija (ŽK), gotovo ceo sistem MHP je postavljen na konceptu oružanog sukoba, a ne rata, i to namerno: “o pravnoj definiciji ‘rata’ bi moglo večno da se raspravlja. Država bi prilikom neprijateljskog akta protiv druge države uvek mogla da se pretvara da nije pokrenula rat, već da je samo angažovana u policijskoj akciji ili da deluje u legitimnoj samoodbrani. Izraz ‘oružani sukob’ čini upotrebu ovakvih argumenata težom” (МКСК, Komentar člana 2 Ženevskih konvencija, 1952: 30). Danas, dakle, pitanje primene normi MHP ne zavisi od formalne objave rata i njegovog (ne)postojanja, već je “činjenično postojanje oružanog sukoba dovoljno za primenu humanitarnog prava” (МКСК, Komentari Ženevskih konvencija, 2016, para. 201).³ Iz tih razloga u daljem toku rada koristim termin oružani sukob, a ne rat, iako je važno primetiti da koncept rata, bez obzira na sve promene, nastavlja da se koristi u drugim naučnim disciplinama, čemu ću se vratiti u poslednjem poglavlju ovog rada. Ovde je u tom smislu možda dovoljno primetiti da se u vezi sa oružanim sukobima u Hrvatskoj, ali i na drugim mestima poput Bosne i Hercegovine (Kasapović, 2015), pominje veoma mnogo različitih izraza koji ih opisuju: oružana pobuna, građanski rat, terorizam itd. Kao što će, međutim, moći da se vidi, to nisu termini koje MHP prepoznaje kada je reč o pravnoj kvalifikaciji tih sukoba.

I Dve vrste sukoba u MHP: međunarodni i nemeđunarodni oružani sukob

Međunarodno humanitarno pravo prepoznaje isključivo dve vrste oružanih sukoba – međunarodni i oružani sukob koji nema međunarodni karakter. Generički koncept oružanog sukoba MHP ne poznaje, već se u svakoj pojedinačnoj situaciji moraju ispitivati kriterijumi za postojanje međunarodnog ili nemeđunarodnog oružanog sukoba (Milanović, Hadži Vidanović, 2012: 270). Međunarodni oružani sukobi su obuhvaćeni već pomenutim zajedničkim

³ Preciznosti radi, postoje i malobrojne norme MHP koje se primenjuju i u doba mira, odnosno u odsustvu oružanog sukoba, ali to je izuzetak koji potvrđuje pravilo.

članom 2 Ženevskih konvencija (ŽK) od 1949. godine i u njemu je propisano da će se Konvencije primenjivati “u slučaju objavljenog rata ili svakog drugog oružanog sukoba koji izbije između dveju ili više Visokih strana ugovornica, čak i ako jedna od njih nije priznala ratno stanje. Konvencija će se isto tako primenjivati u svim slučajevima okupacije cele teritorije jedne Visoke strane ugovornice ili njenog dela, čak i ako ta okupacija ne naiđe ni na kakav vojni otpor...” Žan Pikte (fr. *Jean Pictet*) je ponudio sada već čuveni komentar ovog člana u kome je ustvrdio da “svaka nesaglasnost koja nastane između dve države i koja dovodi do intervencije pripadnika oružanih snaga predstavlja oružani sukob u smislu člana 2” (МКСК, Komentar člana 2 Ženevskih konvencija, 1952: 23). Iz teksta člana 2 i Pikteovog komentara najpre je jasno da je međunarodni oružani sukob *svaka* nesaglasnost koja nastane između dve države i koja dovede do upotrebe njihovih oružanih snaga – bez obzira na političke motive za otpočinjanje sukoba, njihov intenzitet i trajnost te upotrebe. Dodatno, međunarodni oružani sukob predstavlja i slučaj oružane okupacije čak i u situacijama kada okupaciona sila ne naiđe na otpor druge države. Ovim dvema situacijama u kojima postoji međunarodni oružani sukob (upotreba oružanih snaga jedne države protiv druge i okupacija) Dopunski protokol I od 1977. godine dodaje još jednu – oružanih sukoba “u kojima se narodi bore protiv kolonijalne dominacije i strane okupacije i protiv rasističkih režima koristeći se pravom naroda na samoopredeljenje” (član 1 (4)). Ova formulacija je posledica antikolonijalne borbe koja je vođena pre donošenja ovog Dopunskog protokola i njen cilj je bio da se ta borba dodatno legitimizuje na međunarodnoj sceni, iako postoji ozbiljna sumnja povodom toga da li je ova odredba kasnije ikada primenjena u praksi. U МНП, dakle, postoje tri situacije koje se mogu podvesti pod koncept međunarodnog oružanog sukoba:

1. svaka nesaglasnost koja nastane između dve ili više država i dovede do upotrebe njihovih oružanih snaga;
2. oružana okupacija čak i kada ne nailazi na otpor;
3. borba naroda za samoopredeljenje protiv kolonijalne dominacije, strane okupacije i rasističkih režima.

S druge strane, države su dugo odbijale da na pravni način regulišu pitanje primene normi tadašnjeg ratnog prava na situacije tzv. građanskih ratova.⁴

4. Jedini izuzetak u ovom smislu je bio koncept priznanja ustanika kao zaraćenih strana (engl. *belligerency*), ali su uslovi za njegovu primenu bili strogi i formalni, a i primena koncepta se u

Postoje dva osnovna razloga za to: “učestvovanje u ratu se smatralo privilegijom država te su stoga samo one mogle da proglašavaju rat i učestvuju u njemu; dodatno, ono što se dešavalo u okviru jedne države, pa bio to i građanski rat, smatralo se njenim unutrašnjim pitanjem u koje druge države nisu smele da se mešaju” (Hrnjaz, 2021: 60). Međunarodni komitet Crvenog krsta (МККК) je u periodu između dva svetska rata pokušavao da inicira promenu opisanog stanja, ali s malo uspeha. Tek je nakon Drugog svetskog rata, tokom diplomatskih pregovora u vezi s donošenjem pomenutih ŽK, nakon mnogo debata doneta odluka da se oružani sukobi koji nemaju međunarodni karakter regulišu zajedničkim članom 3 ŽK. U njemu se, naime, pominje sledeće: “u slučaju oružanog sukoba koji nema međunarodni karakter i koji izbije na teritoriji jedne od visokih strana ugovornica, svaka od strana u sukobu biće dužna da primenjuje bar sledeće odredbe...”.

U nastavku člana 3 se, međutim, ne definiše koncept oružanog sukoba koji nema međunarodni karakter. S obzirom na činjenicu da je većina oružanih sukoba u svetu danas nemeđunarodne prirode, postavlja se pitanje kriterijuma za njihovo postojanje i razlike koja s jedne strane postoji između međunarodnih i nemeđunarodnih oružanih sukoba, i s druge između nemeđunarodnih sukoba i drugih oblika nasilja koji se dešavaju u državama, a ne mogu se podvesti pod koncept oružanog sukoba. U tom cilju su se najpre najčešće koristili “prigodni kriterijumi” koje je Pikte ponudio u komentarima zajedničkog člana 3 ŽK, da bi se u međuvremenu pojavila i značajna praksa međunarodnih pravosudnih institucija koja je iskristalisala kriterijume ili indikatore za postojanje nemeđunarodnih oružanih sukoba. Naime, Međunarodni krivični tribunal za bivšu Jugoslaviju (MKTJ) je u jednom od svojih prvih slučajeva, slučaju *Tadić*, ponudio sledeće određenje oružanih sukoba koje je kasnije široko prihvaćeno: “oružani sukob uvek postoji tamo gde postoji posezanje za oružanom silom između država ili produženo oružano nasilje između vlasti vlade i organizovanih oružanih grupa ili između takvih grupa unutar države” (MKTJ, Žalbeno veće u slučaju *Tadić*: para. 70). S obzirom na to da se prvi deo rečenice odnosi na međunarodne oružane sukobe, nemeđunarodni su određeni kao oni koji podrazumevaju *produženo oružano nasilje* između vlasti vlade i *organizovanih oružanih grupa* ili između takvih grupa unutar države, pri čemu se sintagmom “produženo oružano nasilje” pre svega podrazumeva intenzitet tog nasilja, a ne njegovo trajanje kao samostalni

međuvremenu izobičajila.

kriterijum (Hrnjaz, Simentić-Popović, 2020). Pomenuta dva kriterijuma za postojanje nemeđunarodnih oružanih sukoba – intenzitet i organizovanost – u međuvremenu su široko prihvaćena i u doktrini MHP (Cullen, 2010; Sivakumaran, 2015; Sassòli, 2019; Knežević-Predić, 2007). Iz određenja sudskog veća u slučaju *Tadić* treba primetiti i da se pod nemeđunarodnim oružanim sukobom mogu podrazumevati i oni oružani sukobi koji se vode između organizovanih oružanih grupa čak i ukoliko u te sukobe nije uključena vlast te države.

Na kraju, sa one donje strane praga primene MHP ostale su situacije koje pominje Dopunski protokol II iz 1977. godine (DP II) jer određuje da se on *neće* primenjivati u situacijama “unutrašnjih nemira i zategnutosti, kao što su pobune, izolovani i sporadični akti nasilja i ostali akti slične prirode jer to nisu oružani sukobi” (član 1). Iako ova odredba formalno određuje samo da se DP II *neće* primenjivati u tim situacijama, opšte je prihvaćeno da on posredno određuje i donju granicu primene MHP – ono se, dakle, primenjuje u međunarodnim i nemeđunarodnim oružanim sukobima, a ne primenjuje se u drugim oblicima nasilja poput unutrašnjih nemira i zategnutosti. U komentarima člana 1 DP II koji je izradio MKCK pominju se određeni indikatori na osnovu kojih je moguće prepoznati takve situacije poput protesta, spontanih demonstracija, izolovanih i sporadičnih akata nasilja, masovnih hapšenja, kršenja ljudskih prava itd. (Komentari MKCK, 1987: para. 4474).

Postojanje oružanih sukoba je, dakle, *faktička* stvar, odnosno ono se procenjuje na osnovu toga da li u činjeničnom smislu ima specifičnog nasilja među unapred određenim akterima, a ne na osnovu formalnih kriterijuma poput objave rata ili priznanja strana u sukobu da sukob postoji. Dodatno, razliku između međunarodnih i nemeđunarodnih oružanih sukoba pravimo na osnovu *aktera* koji u njima učestvuju – dok s jedne strane međunarodni oružani sukob predstavlja sukob između država (da zasad ostavimo po strani više teorijski primer primene odredbe iz DP I o sukobu prilikom primene prava naroda na samoopredeljenje), nemeđunarodni predstavlja sukob nešto višeg intenziteta između *vlasti i organizovanih oružanih grupa* ili *takvih grupa između sebe*.

Na osnovu ovih kriterijuma, možda nam se na prvi pogled učini da ne bi trebalo da imamo previše problema prilikom kvalifikacije sukoba, odnosno određenja da li je sukob nemeđunarodni ili međunarodni. Sagledamo činjenice, a onda na osnovu njih ocenimo da li je reč o sukobu dveju država ili sukobu u kojem je bar jedna strana nedržavni subjekt. Međutim, kao što ćemo moći da vidimo i na osnovu događaja iz Hrvatske, problema ipak ima.

Najpre, problem je proces utvrđivanja činjenica. Trideset godina nakon oružanih sukoba u Hrvatskoj, i dalje traju polemike u vezi sa utvrđivanjem određenih činjenica i tumačenjem konteksta u kojem su se one dogodile, ne najmanje zbog toga što akteri u tim sukobima nisu želeli dokraja da otkriju šta se “odista” dogodilo. Važnije od toga, kvalifikacija oružanih sukoba treba da se odvija tokom njihovog trajanja, kada je proces prikupljanja činjenica (naročito u određenim situacijama) prilično otežan. Dodatno, problem u vezi s kvalifikacijom sukoba može da bude određivanje da li je određeni entitet država ili ne, što je takođe dodatno težak zadatak tokom oružanog sukoba na teritoriji tog entiteta. Na kraju, problem prilikom kvalifikacije oružanih sukoba je i to što se činjenice tokom oružanog sukoba menjaju, te se pravna kvalifikacija sukoba tokom njegovog trajanja takođe može menjati, i to tako što nemeđunarodni oružani sukob postane međunarodni ili obrnuto, a moguća je situacija i da na istoj teritoriji u isto vreme postoje i nemeđunarodni i međunarodni oružani sukob. Sva ta pitanja će biti dodatno razrađena u nastavku rada.

/ Internacionalizovani i mešoviti oružani sukobi

Prethodno opisana situacija, u kojoj se pravna priroda oružanog sukoba menja tako što iz nemeđunarodnog prerasta u međunarodni, u MHP se zove internacionalizovani oružani sukob (Mačák, 2018; Zamir, 2017). Taj naziv, međutim, ne treba da zbuni jer to nije neka nova, treća vrsta sukoba, kako upozorava i MKCK (Ferraro, 2015), već je reč o procesu u kome se činjenice u vezi s tim sukobom menjaju tako da nemeđunarodni oružani sukob u pravnom smislu prerasta u međunarodni. Taj faktički proces može da se desi na nekoliko različitih načina – nedržavni entitet u toku sukoba može da postane država i da tako dobijemo oružani sukob između dve države, što odgovara definiciji međunarodnog sukoba; druga situacija je ona u kojoj odnos države i nedržavnog entiteta na teritoriji druge države gde već postoji nemeđunarodni oružani sukob postaje takav da više ne možemo da govorimo o nezavisnom delovanju tog nedržavnog entiteta, već o tome da on deluje u ime druge države, te da sukob prerasta u sukob između dve države.

Ovu drugu situaciju internacionalizacije sukoba treba dodatno pojasniti jer je veoma kontroverzna u MHP. Naročito od trenutka kada je Poveljom Ujedinjenih nacija ustanovljena zabrana upotrebe sile u međunarodnim odnosima, države pokušavaju da na sve moguće načine prikriju ostvarivanje svojih

interesa u drugim državama putem upotrebe sile ili zabranjenim mešanjem u njene unutrašnje poslove. Jedan od tih načina je da se finansijski, oružjem ili drugačije podrže nedržavni entiteti na teritoriji druge države. Praksa pokazuje veoma različite modalitete odnosa država i vojnih nedržavnih entiteta na teritoriji druge države. Ono što nas ovde zanima jeste kada definitivno možemo da tvrdimo da se sukob iz nemeđunarodnog oružanog sukoba pretvorio u međunarodni, i to zato što nedržavni entitet koji vojno deluje na teritoriji jedne države postaje u toj meri pod kontrolom druge države da objektivno više ne možemo govoriti o njegovom nezavisnom delovanju.

Ugovori u oblasti MHP ne daju definitivan odgovor na to pitanje, a u doktrini te grane međunarodnog prava nema konsenzusa o tom pitanju. Na ovom mestu nema prostora ni da iznesemo sve nedoumice, a kamoli da ponudimo sva rešenja u vezi s traženjem odgovora na njega. Dominantan deo doktrine MHP (Mačák, 2018; Sassòli, 2019; Milanović, 2006), kao i neki drugi izvori (МКСК, komentari 2016), danas stoji na stanovištu da je za internacionalizaciju dovoljno da druga država ima *opštu kontrolu* nad tim nedržavnim entitetom.

Iako je situacija u kojoj dolazi do toga da druga država ima kontrolu nad nedržavnim entitetom tokom oružanog sukoba faktički bila poznata u MHP i pre osnivanja MKTJ, tek je već pomenuti slučaj *Tadić* u praksi MKTJ otvorio ogromnu debatu u MHP o tom pitanju jer je ustanovio pomenuti standard opšte kontrole. Naime, najpre je Pretresno veće u tom slučaju ustanovilo da Jugoslovenska narodna armija (JNA) jeste imala ključnu ulogu u osnivanju, opremanju, snabdevanju Vojske Republike Srpske (VRS), ali da to nije bilo dovoljno da se sukob označi kao međunarodni, i to zato što Savezna Republika Jugoslavija (SRJ) nije imala efektivnu kontrolu nad operacijama jedinica VRS. Test efektivne kontrole MSP ustanovljen u slučaju *Nikaragva* (MSP, *Nikaragva*: para 398) podrazumevao je da država može biti odgovorna za kršenje normi MHP koje su počinili nedržavni entiteti na teritoriji druge države čak i ukoliko nisu bili njeni organi, ukoliko je u trenutku kad se kršenje MHP desilo davala instrukcije ili uputstva tom entitetu (finansiranje, snabdevanje i ostalo ne bi bili dovoljni za to). Žalbeno veće u slučaju *Tadić* odbacilo je takav zaključak Pretresnog veća i u veoma detaljnom obrazloženju navelo da do internacionalizacije sukoba može doći “ako: (iii) druga država sopstvenim trupama interveniše u sukobu, ili, alternativno (iv) ako neki od učesnika u unutrašnjem oružanom sukobu deluju u ime te druge države” (MKTJ, Žalbeno veće *Tadić*: para. 84). Nakon toga je Žalbenom veću ostalo da utvrdi šta znači izraz da *deluju u ime te*

druge države i ono je dalo odgovor na to pitanje na sledeći način (obrazlažući zašto test efektivne kontrole nije adekvatan):

Da bi se postupci vojne ili paravojne grupe pripisali državi mora se dokazati da država ima opštu kontrolu nad grupom i to ne samo time što snabdeva i finansira tu grupu, već i time što koordinira ili pomaže prilikom opšteg planiranja njihovih vojnih aktivnosti... Nije, međutim, neophodno da država dodatno izdaje instrukcije za činjenje određenih akata koji su u suprotnosti sa međunarodnim pravom (MKTJ, Žalbeno veće *Tadić*: para. 131).

Za internacionalizaciju oružanih sukoba nije, dakle, dovoljno da druga država, grupa ili nedržavni entitet finansira, snabdeva ili obučava pripadnike nedržavnog entiteta, ali nije ni neophodno da ta država izdaje instrukcije za činjenje određenih akata koji su u suprotnosti s međunarodnim pravom. Dovoljno i neophodno je da ona i koordinira ili pomaže opšte planiranje njihovih vojnih aktivnosti. Ne postoji konsenzus doktrine MHP u vezi s primenom testa opšte kontrole, ali se ipak mora reći da je on u velikoj meri prihvaćen, kao i da je nakon ovog slučaja veoma često korišćen u jurisprudenciji međunarodnih pravosudnih institucija. Čini se da bi odmeren zaključak mogao da ide u pravcu onoga što je Međunarodni sud pravde (MSP) utvrdio u slučaju BiH protiv Srbije (MSP, *BiH protiv Srbije*: 2007), a to je da se test opšte kontrole *može* koristiti za pitanje kvalifikacije oružanih sukoba, a da se test efektivne kontrole *mora* koristiti za drugačije pitanje odgovornosti država (isto, para 404). Na kraju, kao što je zaključilo i Pretresno veće u slučaju *Tadić*, moguće je i paralelno postojanje međunarodnog i nemeđunarodnog oružanog sukoba u isto vreme na istoj teritoriji, što dodatno usložnjava kaleidoskop kvalifikacije oružanih sukoba uvođenjem tzv. mešovityh sukoba.

/ Pravna kvalifikacija oružanih sukoba u Hrvatskoj: jedan ili više sukoba i koje vrste?

U prethodnom poglavlju su postavljeni temelji za traženje odgovora na pitanja pravne kvalifikacije oružanih sukoba u Hrvatskoj od 1990. do 1995. godine. Konstatovano je, najpre, da je pitanje postojanja oružanog sukoba faktička stvar i da ne zavisi od formalne objave rata niti od drugih sličnih formalnih

kriterijuma. Odgovor na pitanje kada je u Hrvatskoj počeo oružani sukob, kao i kojeg je karaktera on bio, treba tražiti u činjenicama koje su utvrđene u vezi sa oblicima nasilja koji su u Hrvatskoj postojali u tom periodu. Drugo, napravljena je razlika između tri situacije: 1) unutrašnjih nemira i zategnutosti u kojima postoje određeni oblici nasilja, ali se oni ne mogu podvesti pod koncept nemeđunarodnog oružanog sukoba; 2) oružanog sukoba koji nema međunarodni karakter kao situacije u kojoj postoji nasilje nešto višeg intenziteta i u kojem učestvuju organizovane oružane grupe i vlasti jedne države ili više takvih organizovanih oružanih grupa između sebe; 3) međunarodnog oružanog sukoba kao svake situacije u kojoj dolazi do upotrebe oružanih snaga jedne države protiv druge države bez obzira na intenzitet tih sukoba. Na kraju prethodnog poglavlja je precizirana i situacija pravne internacionalizacije sukoba kao procesa tokom kojeg se nemeđunarodni oružani sukob usled promenjenih činjenica pretvara u međunarodni (ili, kao u situaciji mešovitih sukoba, nemeđunarodni i međunarodni oružani sukob se odvijaju u isto vreme na istoj teritoriji).

Sve to nam sada pomaže da izađemo iz lavirinta pravne kvalifikacije oružanih sukoba u Hrvatskoj. U tom kontekstu se ovo poglavlje sastoji iz tri dela: u prvom opisujem situaciju od 1990. godine do proleća/leta 1991. godine i argumentujem da u tom periodu nije bilo oružanog sukoba u Hrvatskoj, već da se situacija može podvesti pod unutrašnje nemire i zategnutosti; u drugom delu ovog poglavlja opisujem događaje od proleća/leta 1991. godine do 8. oktobra te godine (ili, kao što će se moći videti, najkasnije do februara 1992. godine⁵) i tvrdim da je u tom periodu izbio nemeđunarodni oružani sukob na teritoriji Hrvatske, odnosno Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (SFRJ); na kraju, u trećem delu obrađujem period od 8. oktobra 1991. godine (ili najkasnije februara 1992. godine) do novembra 1995. i argumentujem da se u tom periodu na teritoriji Hrvatske odvijao međunarodni oružani sukob.

1 Unutrašnji nemiri i zategnutosti od 1990. godine do proleća/leta 1991.

Ovo nije mesto na kojem je, i u najopštijem smislu, moguće predstaviti višestruke uzroke raspada SFRJ (Jović, 2003; Nakarada, 2008; Čalić, 2019; Gligorov,

⁵ Pitanje tačnog trenutka kada je Hrvatska u međunarodnom pravnom smislu postala država nije nevažno, ali njegovo određivanje u suštini ne menja moju osnovnu tezu da je oružani sukob u Hrvatskoj najpre bio nemeđunarodni, a da je zatim postao međunarodni.

2017). U činjeničnom smislu nije ipak sporno da je krajem osamdesetih godina prošlog veka počela da se zahuktava kriza u kojoj se SFRJ našla. Jedno od najvećih žarišta te krize je, pored Bosne i Hercegovine (BiH), bila i Hrvatska. U njoj su se s vremenom iskristalisala dva osnovna viđenja razrešenja tog žarišta krize – nezavisna Hrvatska u postojećim republičkim granicama i opstanak određenog oblika nove Jugoslavije koja bi u svom novom sastavu imala makar neke od delova tadašnje Hrvatske u kojima je postojao značajan broj Srba.⁶ Pravo naroda na samoopredeljenje je korišćeno kao legitimizacijski faktor u toj borbi jer su vlasti u Zagrebu tvrdile da to pravo imaju republike (odnosno građani tih republika), dok su vlasti u Beogradu i većina Srba u Hrvatskoj tvrdili da to pravo imaju narodi (ne i narodnosti!) u SFRJ (Oklopčić, 2015). Praktične posledice i jednog i drugog stava su bile jasne, a kompromisni glasovi u Hrvatskoj su gurnuti na potpune rubove političkog u tom trenutku.

Dvadeset petog jula 1990. godine, Sabor Republike Hrvatske je usvojio ustavne amandmane kojima je, između ostalog, “Socijalistička Republika Hrvatska” preimenovana u ‘Republiku Hrvatsku’... Istog dana na velikom mitingu u Srbu, uz prisustvo oko 120.000 ljudi, usvojena je Deklaracija o suverenosti i autonomiji srpskog naroda u Hrvatskoj” (Nikolić, 2021a: 189—190). Najavljene su i druge ustavne promene koje su podrazumevale menjanje položaja srpskog naroda u Ustavu Hrvatske.⁷ Doneta je i odluka o raspisivanju referenduma srpskog naroda u Hrvatskoj u vezi s njegovim položajem između 19. avgusta i 2. septembra iako je hrvatsko Ministarstvo za pravosuđe donelo odluku da je organizovanje takvog referenduma nelegalno. Hrvatska policija je 17. avgusta pokrenula akciju oduzimanja oružja u nekoliko policijskih stanica koje su kontrolisali Srbi, ali su oni blokirali puteve u tim delovima Hrvatske – “počela je tzv. balvan-revolucija” (Nikolić, 2021a: 193). Hrvatska je pokušala da pošalje specijalce helikopterima, ali se umešalo Jugoslovensko ratno vazduhoplovstvo. Milan Babić je proglasio ratno stanje.

Vladimir Đuro Degan, na primer, u vezi s tom situacijom konstatuje da je tim događajem “praktično počela agresija protiv Hrvatske” (Degan, 1993: 7). U ovom radu sam se ograničio na pitanja koja spadaju u *ius in bello*, a pitanje agre-

6 Ispostavlja se da je iz niza razloga dosta teže opisati ovu drugu opciju jer ona u određenim periodima nije bila sasvim jasno definisana ili objavljena, a i menjala se kroz vreme.

7 Novi hrvatski ustav usvojen je 21. decembra 1990. u Saboru. Njime je promenjen status srpskog naroda od konstitutivnog do manjine. Istog dana je u Kninu proglašena Srpska autonomna oblast Krajina.

sije spada u *ius ad bellum* granu međunarodnog prava. Ipak, s obzirom na to da akt agresije predstavlja “upotrebu sile od strane oružanih snaga države protiv suvereniteta, teritorijalnog integriteta ili političke nezavisnosti druge države, ili na bilo koji drugi način nesaglasan sa Poveljom Ujedinjenih nacija” (Statut MKS, član 8(2) *bis*), ostaje mi jedino da zaključim da profesor Degan nije mislio na zločin agresije u međunarodnom pravu, već da je taj izraz upotrebio više u figurativnom ili kolokvijalnom smislu, što se često čini u vezi s tim periodom hrvatske istorije. Naime, ovde nije bilo moguće zaključiti da se radi o upotrebi sile od strane jedne države prema drugoj državi jer u tom trenutku postoji samo SFRJ kao država u međunarodnopravnom smislu na ovom prostoru. U prilog ovakvom zaključku ide i kasnija Deganova konstatacija, s kojom se slažem, da u tom trenutku nije bila moguća primena MHP, već da u najboljem slučaju možemo govoriti o unutrašnjim nemirima i zategnutostima, kako ih naziva MHP (Degan, p. 8). Krajem avgusta 1990. godine, kako i on primećuje, nije bilo reči o sukobima takvog intenziteta da se može govoriti o tome da su kumulativni uslovi za postojanje nemeđunarodnih oružanih sukoba – organizovanost oružanih grupa i intenzitet nasilja – definitivno ispunjeni. Nikakva formalna objava ratnog stanja (da ne ulazim uopšte u raspravu da li je u toj konkretnoj situaciji Milan Babić imao pravo da to učini) nije dovoljna za postojanje oružanog sukoba jer su kriterijumi u vezi s tim faktičke, a ne formalne prirode.

Profesor Degan konstatuje zatim da je u periodu neposredno nakon 2. septembra 1990. godine na teritoriji Hrvatske izbio nemeđunarodni oružani sukob onako kako ga prepoznaje zajednički član 3 ŽK koji sam već citirao (Degan, 1993: 8). On u tom smislu kao aktere tog sukoba identifikuje JNA, hrvatsku policiju i “Martićevu policiju” (isto). Na prvi pogled, tome da u tom trenutku postoje oružane grupe u nemeđunarodnom oružanom sukobu možda ide u prilog i činjenica da se u optužnici protiv Milana Babića pred MKTJ pojavljuje i podatak da od 17. avgusta 1990. godine na teritoriji Hrvatske postoje “srpske oružane formacije” (MKTJ, Optužnica protiv Babića, dodatne činjenice: 4331). Problem je, međutim, u tome što, iako u tom trenutku zaista postoje različite organizovane oružane grupe na teritoriji tadašnje Hrvatske, one ne dolaze u sukobe takvog intenziteta koji bi bio dovoljan za ispunjavanje pomenutog kriterijuma intenziteta nasilja. Istina je da u tom periodu postoje izveštaji JNA o pojedinačnim incidentima, ali oni ni blizu nisu dovoljni za konstatovanje postojanja oružanog sukoba. Naime, iako ne postoje dokraja precizni indikatori za kriterijum intenziteta nasilja, MKCK je u skladu i s jurisprudencijom

međunarodnih sudova najpre zaključio da je intenzitet nasilja po pravilu takav da država upotrebljava svoje oružane snage, a ne policiju za održavanje reda (МКСК; Komentari 2016: para 431). Osim toga, jurisprudencija MKTJ je ponudila listu indikatora prilikom određivanja da li je kriterijum intenziteta sukoba zadovoljen (pomenuću neke):

1. ozbiljnost napada;
2. teritorijalna i vremenska rasprostranjenost okršaja;
3. da li je sukob privukao pažnju Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija i da li je on u vezi s tim donosio rezolucije;
4. broj civila koji je napustio borbene zone;
5. oružje koje je korišćeno, a naročito da li se koristi teško naoružanje poput tenkova i drugih oklopnih vozila;
6. držanje gradova pod opsadom;
7. broj trupa koji se koristi;
8. blokada puteva;
9. pokušaj predstavnika međunarodnih organizacija da nametnu prekid vatre.⁸ (MKTJ, Boškosi i Tarčulovski, 2008: para. 177)

Svi ovi indikatori ne moraju biti ispunjeni u isto vreme i u istoj situaciji da bismo mogli da govorimo o ispunjavanju kriterijuma intenziteta nasilja. Jasno je pak to da, iako se možda može govoriti o ispunjenosti nekih od ovih pojedinačnih kriterijuma za intenzitet sukoba u nekom trenutku (blokada puteva, npr.), uopšte uzev, ne postoje uslovi da tokom 1990. godine možemo govoriti o početku nemeđunarodnog oružanog sukoba na teritoriji Hrvatske. Naprotiv, pojedinačni incidenti, protesti, hapšenja i provokacije koji su se događali tokom 1990. godine definicijski se potpuno uklapaju u opis unutrašnjih nemira i zategnutosti u kojima se norme MHP ne primenjuju.

Kriza u Hrvatskoj je počela da se zaoštrava početkom 1991. godine. U tom trenutku je bilo sve više i oružja i ljudi pod oružjem. Krajem januara je održana burna sednica Predsedništva SFRJ, koje je zaključilo sledeće: "... ne postoje razlozi koji bi opravdali izazivanje ovakve međunacionalne *napetosti i zategnutosti* u Republici Hrvatskoj... dogovoreno je da se... izvrši demobilizacija rezervnog sastava milicije u Hrvatskoj i istovremeno stepen borbene gotovosti jedinica JNA prevede u redovne mirnodopske uslove" (prema Nikolić, 2021a: 324).

8 Ovi kriterijumi će biti važni i u nastavku rada, pa ću se vratiti na njih.

Ta odluka Predsedništva, kao ni mnoge pre i nakon nje, nije se poštovala, situacija je nastavila da se radikalizuje i prvi veći sukob se dogodio 2. marta 1991. godine u Pakracu. Dan pre toga su Srbi zauzeli policijsku stanicu i oterali hrvatske policajce. Specijalna jedinica MUP-a Hrvatske je zatim ušla u Pakrac i zauzela policijsku stanicu i zgradu Skupštine opštine. Na to su reagovale određene jedinice JNA. Na sednici Predsedništva, Stipe Mesić je izjavio kako nije bilo ni ranjenih ni ubijenih u toj akciji, a Kadijević da je bilo velike pucnjave (Nikolić, 2021a: 342). U svakom slučaju, iako je jasno da je tu došlo do sukoba između organizovanih oružanih grupa, i dalje smatram da nije bilo reči o nemeđunarodnom oružanom sukobu kao konceptu MHP jer još uvek nije bio zadovoljen kriterijum intenziteta nasilja. Opet gotovo da nijedan od prethodno ponuđenih kriterijuma za intenzitet nasilja nije bio ispunjen. Iako je već pomenuto da na dužinu sukoba ne treba gledati kao na zaseban kriterijum postojanja nemeđunarodnog oružanog sukoba, već kao na jedan od indikatora kriterijuma intenziteta, jasno je i da na kratko puškaranje između organizovanih oružanih grupa, naročito bez ranjenih i ubijenih i veće materijalne štete, ne možemo gledati kao oružani sukob u smislu pravila MHP. S druge strane, iako je sredinom marta došlo do velike krize u radu Predsedništva SFRJ, to sasvim sigurno nije bilo dovoljno da se ustvrdi da u tom trenutku SFRJ više ne postoji ili da je Hrvatska u međunarodnopravnom smislu postala država. Stoga je jedini logičan zaključak to da ni u tom trenutku nije bilo međunarodnog oružanog sukoba na teritoriji Hrvatske.

Već krajem marta 1991. godine, specijalci kninskog SUP-a su zauzeli upravne prostorije parka Plitvice. Zatim je MUP Hrvatske u Plitvice poslao svoje snage. Došlo je do okršaja srpskih snaga, koje su brojale oko 150 ljudi, i hrvatskih, koje su bile višestruko jače (Nikolić, 2021a: 380). U sukobu koji je trajao nekoliko sati pale su i prve žrtve – dva poginula i više ranjenih pripadnika obe strane, a nakon tog sukoba je intervenisala i JNA. Nema sumnje, dakle, da je to nasilje bilo između organizovanih grupa, kao i da je bilo nešto višeg intenziteta nego ono u Pakracu, ali čini se da ni to nasilje ipak nije bilo dovoljno visokog intenziteta da bi se moglo proglasiti nemeđunarodnim oružanim sukobom. Naime, iako je ovog puta bilo dvoje poginulih i ranjenih i iako je broj učesnika bio relativno velik, taj sukob je ipak bio sasvim lokalnog karaktera u tom trenutku, brzo je završen, a cilj intervencije JNA pre je bio da obezbedi da se on ne obnovi nego što je aktivno učestvovala u samom sukobu. Zanimljivo je, u tom smislu, primetiti da Julija Barunčić i Željka Križe u svojoj

analizi obrade Domovinskog rata u hrvatskim udžbenicima najpre konstatuju da se tačan početak rata u njima ne navodi (Barunčić i Križe, 2006: 630), da bi zatim ipak istakle sledeće: “Kao početak oružanih sukoba najčešće se navodi sukob hrvatskih redarstvenika sa srpskim pobunjenicima, koji su potpomognuti jedinicama JNA zauzeli Plitvice (31. ožujka 1991.), iako se prvi oružani sukob dogodio 1. — 2. ožujka 1991. kada su srpski pobunjenici napali policijsku postaju u Pakracu” (isto). Važno je zato ponoviti da je prvenstveni cilj ovog rada objašnjenje *pravne* kvalifikacije sukoba u Hrvatskoj. Pravna kvalifikacija se vrši tokom odvijanja nasilja kako bi se odredilo koji pravni okvir je primenljiv i adekvatan za tu situaciju. Za razliku od toga, istoričari vrše ocenu prirode sukoba sa određene vremenske udaljenosti i njihove ocene su po pravilu slobodnije. Zato se kao počeci određenih procesa mogu uzeti i događaji poput Plitvica ili Pakraca i sa stanovišta istorije oni verovatno neće pogrešiti (najbolje je da to procene istoričari). Za razliku od toga, MHP je veoma specifična međunarodnopravna disciplina čijom primenom ne treba početi olako i zato su možda kriterijumi stroži.

Pomenuta situacija na Plitvicama je bez sumnje dalje radikalizovala situaciju u Hrvatskoj. Krajem aprila je za 19. maj zakazan referendum u Hrvatskoj s dva pitanja za građane:

1. “Jeste li za to da Republika Hrvatska, kao suverena i samostalna država, koja jamči kulturnu autonomiju i sva građanska prava Srbima i pripadnicima drugih nacionalnosti u Hrvatskoj, može stupiti u savez suverenih država s drugim republikama (prema prijedlogu Republike Hrvatske i Republike Slovenije za rješenje državne krize SFRJ)?”
2. “Jeste li za to da Republika Hrvatska ostane u Jugoslaviji kao jedinstvenoj saveznoj državi (prema prijedlogu Republike Srbije i Socijalističke Republike Crne Gore za rješenje državne krize u SFRJ)?”

Građani su očekivano i dominantno glasali za prvi predlog. Kao određena vrsta odgovora stigla je odluka SAO Krajine da se raspiše referendum s pitanjem da li su građani Krajine za njeno prisajedinjenje Srbiji i da ona ostane u Jugoslaviji sa Srbijom, Crnom Gorom i drugima koji žele da ostanu u Jugoslaviji. Već početkom maja, situacija je eskalirala sukobima u Borovu Selu i oko njega. Nakon nekoliko incidenata 1. i 2. maja došlo je do žestokog obračuna u kome je samo s hrvatske strane učestvovalo nekoliko stotina specijalaca, a u sukobu su korišćene i rakete i mitraljezi i drugo teško naoružanje (Nikolić, 2021a). Prema određenim izveštajima, sada je već bilo petnaestak mrtvih i isto

toliko ranjenih, a opet je intervenisala i JNA. Nakon toga je došlo i do blokade određenih kasarni JNA u Hrvatskoj i većeg broja incidenata širom Hrvatske. Na mnogim mestima, uključujući i istočnu Slavoniju, dolazi do iseljavanja stanovništva zbog krize i incidenata. Može se u vezi s tim konstatovati da situacija u Borovu Selu, naročito uzeta zajedno s prethodnim incidentima i onima koji su usledili neposredno posle nje, predstavlja graničnu situaciju u pogledu razlikovanja unutrašnjih nemira i zategnutosti s jedne strane i nemeđunarodnih oružanih sukoba s druge. Naime, pojedini indikatori za postojanje nemeđunarodnog oružanog sukoba bili su ispunjeni u Borovu Selu – broj pripadnika organizovanih oružanih grupa uključenih u sukob, žrtve napada, oružje koje je korišćeno itd. S druge strane, ostaje činjenica da je okršaj u Borovu Selu i dalje bio izolovan incident u smislu da je u drugim delovima Hrvatske bilo incidenata, ali ne tog intenziteta; da se okršaj opet odvijao relativno kratko i da nije nastavljen ili proširen u narednim danima; druge države, a naročito članice tadašnjih evropskih zajednica i Sjedinjenih Država, već su duboko uključene u proces traženja rešenja za krizu u Hrvatskoj, ali nema u tom trenutku većeg neposrednog uključivanja u sam sukob itd. Dakle, da rezimiram, okršaj u Borovu Selu verovatno još uvek nije dovoljan za postojanje nemeđunarodnog oružanog sukoba na teritoriji Hrvatske jer, iako je kriterijum organizovanosti oružanih grupa svakako ispunjen, kriterijum intenziteta nasilja još uvek verovatno nije dosegnut, ali ima argumenata da se tvrdi i suprotno.

/ Nemeđunarodni oružani sukob u Hrvatskoj kao delu SFRJ 1991. godine

Dvadeset petog juna 1991. godine, hrvatski Sabor je usvojio Ustavnu odluku o uspostavi suverene i samostalne Republike Hrvatske i Deklaraciju o proglašenju suverene i samostalne Republike Hrvatske.⁹ Uz njih je doneta i Povelja o pravima Srba i drugih nacionalnosti. Već početkom jula dolazi do incidenata na više lokacija u Hrvatskoj, uključujući Tenju i Ljubovo (Nikolić, 2021b: 72). Sukobi su tokom jula nastavljeni na nekoliko različitih lokacija, uključujući i one u kojima je dolazilo do prvih većih sukoba između hrvatskih formacija

9 O međunarodnopravnim posledicama ovakve odluke više reći će biti u sledećem pododeljku ovog rada.

i JNA, a nekoliko pokušaja u okviru Predsedništva SFRJ da se donesu mere kojima bi se sukobi prekinuli nije dalo rezultata. Krajem jula je iz Hrvatske došao podatak da su u dotadašnjim sukobima poginula 74 pripadnika MUP-a Hrvatske, kao i da je bilo 227 ranjenih (isto: 89). U borbama organizovanih oružanih grupa, uključujući i državne oružane snage, korišćeni su minobacači, tenkovi, pa čak i avijacija. U Dalju su prvog avgusta vođene žestoke borbe najpre između srpskih i hrvatskih snaga, a zatim i JNA, koja je intervenisala u taj sukob, uključujući i upotrebu tenkova i hrvatskih snaga. Prema izveštajima, u žestokim sukobima je bilo dosta mrtvih (isto). Širom Hrvatske je došlo do velikog iseljavanja stanovništva, uključujući i progone. Evropske države su insistirale da Misija posmatrača EZ bude poslata i u Hrvatsku, uz izuzetnu zabrinutost zbog eskalacije sukoba.

Optužnica protiv Milana Babića pred MKTJ konstatuje da je on optužen za period od 1. avgusta 1991. godine do 15. februara 1992. godine i s tim u vezi zaključuje da je u tom periodu nesumnjivo postojao oružani sukob na teritoriji Hrvatske (MKTJ, Optužnica protiv Babića: 4344). S druge strane, Pretresno veće u presudi u slučaju *Gotovina* navodi da je već do 25. juna 1991. godine na teritoriji Hrvatske izbio oružani sukob (MKTJ, Pretresno veće: p. 9, para. 2), a kasnije se konstatuje da je sukob postojao početkom jula te godine (isto: p. 890, para 1685). U slučaju *Hadžić* pred istim Tribunalom, Tužilaštvo je u postupku pred Pretresnim većem najpre ustvrdilo da je oružani sukob u Hrvatskoj otpočeo između kraja marta 1991. godine (da podsetim da se sukob na Plitvicama odigrao 31. marta) i početka maja iste godine (sukob u Borovu Selu je bio 2. maja) (MKTJ, *Hadžić*, izjava Tužilaštva tokom suđenja). U optužnici u istom predmetu stoji da je u periodu obuhvaćenom tužbom – 25. jun 1991. – decembar 1993. – postojao oružani sukob u Hrvatskoj. Na kraju, tužba u slučaju *Stanišić* je tvrdila da je oružani sukob u Hrvatskoj postojao ne kasnije od aprila 1991. (MKTJ, Tužba u slučaju *Stanišić*: para. 8).

Međutim, MKTJ nije bio jedina međunarodna pravosudna institucija koja se bavila i tim pitanjem izbijanja oružanog sukoba. U slučaju *Genocida* pred Međunarodnim sudom pravde (MSP) između Hrvatske i SRJ/Srbije, Hrvatska je u svom podnesku pomenula da je “otvoreni oružani sukob” počeo 31. marta 1991. godine (Podnesak Hrvatske: vol. 5, p. 9), dok je Srbija u svom protivpodnesku uglavnom pominjala samo 1991. godinu, osim na jednom mestu gde se govori o “sredini 1991. godine” (Protivpodnesak Srbije: p. 351). Sud se u presudi u tom slučaju zadovoljio konstatacijom da je oružani sukob u Hrvatskoj

počeo u leto 1991. godine, bez njegove kvalifikacije (MSP, Hrvatska i Srbija: p. 39, para. 69).

Važno je na ovom mestu primetiti da presude pomenutih sudova, a tužbe ili podnesci još manje, ne obavezuju u pogledu određivanja početka nemeđunarodnog oružanog sukoba u Hrvatskoj. S druge strane, imajući u vidu činjenice koje su ukratko opisane u vezi s događajima u Hrvatskoj u leto 1991. godine, kao i sudsku praksu u vezi s njima, može se sa sigurnošću reći da je do početka avgusta 1991. godine u Hrvatskoj izbio nemeđunarodni oružani sukob u kojem se primenjuju norme MHP. Kao organizovane oružane grupe u tom nemeđunarodnom oružanom sukobu najpre se prepoznaju hrvatske policijske/vojne formacije i srpske oružane formacije, pre svega u vidu "Martićeve policije", a nakon toga dolazi i do sve direktnijeg i značajnijeg učešća JNA.

Navedeni zaključak ne menja ni činjenica da, gotovo sve vreme postojanja oružanog sukoba u Hrvatskoj, postoje međusobne optužbe za "terorizam". Naime, u vezi s tim je najvažnije primetiti da, iako MHP i norme koje uređuju pitanje terorizma jesu drugačiji, motivi strana u sukobu za njegovo vođenje nisu kriterijum na osnovu kojeg se može procenjivati da li oružani sukob u kontekstu MHP postoji ili ne. Postojanje sukoba, kako je već više puta pomenuto, procenjuje se isključivo na osnovu faktičkog kriterijuma, a ne na osnovu motiva za njegovo vođenje. Strane u sukobu sve češće pokušavaju da izbegnu svoje (međunarodno)pravne obaveze time što drugu stranu u sukobu diskvalifikuju različitim terminima poput "terorista" ili secesionista na koje se navodno ne primenjuju (međunarodno)pravne norme. To, međutim, nije u skladu s pravilima međunarodnog prava. Naravno, terorističke grupe i njihovo delovanje neće u pojedinim situacijama ispunjavati kriterijume za postojanje nemeđunarodnog oružanog sukoba (intenzitet i organizovanost), ali ukoliko sukob između njih i drugih organizovanih oružanih grupa ili organa države ispuni te kriterijume, MHP postaje primenljivo (МКСК, 2015: 16—21).

Ukoliko se sada vratimo na stanje u Hrvatskoj u leto 1991. godine, jasno je da se u avgustu i septembru te godine sukobi intenziviraju uprkos formalnim primirjima. Tako je, primera radi, krajem avgusta došlo do teških obračuna u Kijevu u kojima su učestvovali i Srbi iz Hrvatske i hrvatske oružane formacije i JNA, koja je čak upotrebila i avijaciju. Otprilike u isto vreme počinju i krvave borbe oko Vukovara. U periodu od 2. do 10. septembra poginulo je, prema nekim podacima, 49 pripadnika policije i Zbora narodne garde (Nikolić, 2021b: 161), a u istom periodu je izvršeno 115 napada na položaje JNA i zarobljeno je

preko 150 vojnika (isto: 163). U borbama za Kostajnicu je zarobljeno preko 300 pripadnika Zbora narodne garde. Već 13. septembra hrvatski predsednik, koji je s nekim članovima Predsedništva već duže vreme tvrdio da se JNA ne ponaša neutralno i u skladu sa svojim ustavnim obavezama i ovlašćenjima, naredio napade na sve objekte JNA. Kosta Nikolić komentariše da je to “značilo prelaženje iz faze ograničenog sukoba u fazu totalnog rata” (isto: 164). I ovi podaci dokazuju prethodno iznetu tezu da je tokom avgusta i septembra u Hrvatskoj bez sumnje postojao nemeđunarodni oružani sukob jer je nivo nasilja bio izuzetno visokog intenziteta, a u tom nasilju su učestvovalе organizovane oružane grupe.

/ *Međunarodni oružani sukob u Hrvatskoj*

Arbitražna komisija mirovne konferencije o Jugoslaviji (Badinterova arbitražna komisija) je, simbolično, baš 29. novembra 1991. godine završila svoje Mišljenje broj 1, u kome je konstatovala da je SFRJ “u procesu raspada” (Pellet, 1992: 2). U svom podnesku pred MSP, Hrvatska je tvrdila da se to odnosilo na period od sredine 1991. godine (MSP, Podnesak Hrvatske u slučaju *Genocida*: p. 39, para. 69), dok je Srbija tvrdila da je izraz “u procesu” značio da čak ni krajem novembra te godine taj proces nije bio sasvim okončan i da je SFRJ postojala do kraja te ili početka sledeće godine (MSP, Protivpodnesak Srbije u slučaju *Genocida*: para. 312). U vezi s tim se postavlja pitanje kada je Hrvatska u međunarodnom pravnom smislu postala država, odnosno kada je SFRJ prestala da postoji (nije nužno da se ta dva datuma poklapaju). Ta pitanja su od suštinske važnosti za kvalifikaciju oružanih sukoba u Hrvatskoj jer od njih zavisi da li je sukob i od jeseni 1991. godine nastavio da bude nemeđunarodni ili je od jeseni on prerastao u međunarodni oružani sukob dveju ili više država.

Kao što sam već konstatovao, MHP prepoznaje situacije u kojima do pravne internacionalizacije oružanih sukoba dolazi usled činjenice da tokom sukoba jedan nedržavni entitet koji učestvuje u sukobu postaje država. Doktrina i meko pravo MHP slažu se da MHP ne sadrži sopstvena pravila u vezi sa određivanjem trenutka u kome entitet postaje država i u tom smislu ukazuju na opšte norme međunarodnog javnog prava u vezi s pitanjem nastanka država. Tako, na primer, Komentari zajedničkog člana 3 ŽK koje je izradio MKCK najpre primećuju da “zajednički član 3 ili humanitarno pravo generalno ne

daju odgovor na pitanje da li je entitet država u smislu međunarodnog prava; pravila opšteg međunarodnog prava postavljaju važeće kriterijume” (MKCK, 2016: para. 399). Odmah posle toga se u istim komentarima navodi da se pitanje da li su strane u sukobu “bile države ili ne pojavilo, na primer, tokom sukoba u bivšoj Jugoslaviji u ranim 1990-im koji su doveli do nezavisnosti Hrvatske i Bosne i Hercegovine” (isto).

Sledeći korak je onda da proverimo kako opšte međunarodno pravo reguliše pitanje nastanka država. U vezi s tim pitanjem, međutim, uopšte nema konsenzusa u međunarodnom pravu (Crawford, 2006; Shaw, 2021; Kilibarda, 2022). Ima autora koji tvrde da međunarodno pravo uopšte ne reguliše to pitanje: “međunarodno pravo ne sadrži pravila koja bi regulisala kako nastaju (pa ni kako nestaju) države... međunarodno pravo zna, pre svega zahvaljujući teoriji, koji su elementi potrebni da bi se zaključilo da je država nastala” (Račić, 2015: 234). U vezi s tim elementima i teorijom međunarodnog prava postoje, takođe, velike razlike i udžbenici međunarodnog prava obično započinju i završavaju izlaganje u vezi s tim pominjući dve teorije u vezi sa efektom priznanja kao mogućim teorijskim elementom prilikom nastanka države – *deklaratornu* i *konstitutivnu* (Shaw, 2021: 377—416). U najkraćem, deklaratorna teorija smatra da je za nastanak države dovoljno da entitet ispunjava tri elementa da bismo mogli da kažemo da je reč o državi: postojano stanovništvo, dovoljno određena teritorija i suverena vlast (uz to se često navodi i četvrti uslov – sposobnost uspostavljanja i održavanja međunarodnih odnosa). Pripadnici konstitutivne teorije smatraju da je priznanje državnosti entiteta dodatni uslov koji propisuje međunarodno pravo (Janković, Radivojević, 2019: 101). Iako većina autora danas uglavnom zastupa stav da deklaratorna teorija danas odnosi prevagu, praksa pokazuje da je ovo pitanje mnogo složenije od jednostavne podele na ove dve teorije i da je zapravo iz mnoštva različitih situacija u vezi s nastankom država u međunarodnom pravu teško izvući jednoznačne obrasce (Kilibarda, 2022). To je jedan od razloga i za to što Dž. Kroford (engl. *J. Crawford*), kao jedan od najvećih autoriteta u ovoj oblasti, zaključuje da se praksa kreće između ove dve teorije (Crawford, 2006: 8).

Iako sam pomenuo da doktrina MHP uglavnom upućuje na opšte međunarodno pravo u pogledu koncepta državnosti u kontekstu kvalifikacije oružanih sukoba, to ne znači da među onima koji se bave međunarodnim humanitarnim pravom nema jasno zauzetih pozicija u vezi s primenom deklaratorne ili konstitutivne teorije (Hrnjaz, 2021: 77—79). Čini se da većina onih koji

se bave međunarodnim humanitarnim pravom staje uz deklaratornu teoriju (Carron, 2016; Grignon, 2014), a postoje i oni koji izbegavaju da se direktno izjasne u vezi s tom temom (Milanović, Hadži Vidanović: 2012). D. Akande (engl. D. Akande) i Mačák, zanimljivo, smatraju da je dosta teško tokom oružanog sukoba tvrditi da je nedržavni entitet uspešno izvršio secesiju i da je zbog toga nemeđunarodni oružani sukob promenio svoju pravnu prirodu i postao međunarodni (Mačák, 2018: 61). Drugopomenuti autor dodaje da ne postoji primer da je država stekla državnost tokom oružanog sukoba ukoliko je matična država nastavila da postoji nakon njega (isto).¹⁰

Pominjanje raspada države i secesije veoma nas približava praktičnoj primeni prethodnih teorijskih razmatranja na slučaj Hrvatske i oružanih sukoba na njenoj teritoriji. U prethodnom delu rada sam već pomenuo da je Sabor Republike Hrvatske 25. juna 1991. godine, na osnovu održanog referenduma, doneo odluku o uspostavi suverene Republike Hrvatske. U vezi s tim se logično postavlja pitanje da li je u međunarodnopravnom smislu Hrvatska tom odlukom postala država, kako se ponekad tvrdi i u međunarodnopravnoj literaturi (Rudolf, 2013). U slučaju Savetodavnog mišljenja o Deklaraciji o nezavisnosti, MSP je sličnim povodom, između ostalog, zaključio da su “tokom osamnaestog, devetnaestog i ranog dvadesetog veka postojali brojni primeri donošenja deklaracije o nezavisnosti... Ponekad je rezultat deklaracije bio stvaranje nove države, u drugima to nije bio slučaj” (MSP, Savetodavno mišljenje o Deklaraciji o nezavisnosti, 2010: p. 37, para. 79). Drugim rečima, jednostrani pravni akti entiteta koji pokušavaju da ostvare državnost nisu, sami po sebi, relevantan indikator za nastanak te državnosti (bez obzira na naziv akta). Suprotan zaključak, uostalom, ne bi bio u skladu ni sa deklaratornom ni sa konstitutivnom teorijom. Konstataciju MSP da su deklaracije o nezavisnosti ponekad dovodile do uspostavljanja država treba tumačiti tako da su one predstavljale mogući prvi korak ka sticanju elemenata državnosti i(li) međunarodnom priznanju ili da su samo formalizovale prethodno ispunjene kriterijume državnosti. Odluka hrvatskog Sabora od juna 1991. godine nije dakle mogla da, *sama po sebi*, u međunarodnopravnom smislu označi nastanak hrvatske države, već je treba posmatrati kao prvi formalni korak u tom pravcu. Uspeh ostvarivanja cilja

¹⁰ Čini se, ipak, da Mačák ovde pravi razliku između raspada države i secesije. Pravljenje te razlike u opštem međunarodnom pravu, pa i u slučaju SFRJ, izaziva određene kontroverze i pitanja. Meni se, međutim, čini, i pokušaću to da pokažem u nastavku rada, da to pitanje nije ključno za moje zaključke.

stvaranja te države je, prema deklaratornoj teoriji na koju se Hrvatska sve vreme poziva, zavisio od toga da li će na osnovu te odluke zaista doći do toga da Hrvatska u faktičkom smislu ispuni kriterijume iz Montevidea.

Ono što je u određenom smislu olakšavalo ispunjavanje pomenutih kriterijuma jeste činjenica da je Hrvatska, zahvaljujući Ustavu SFRJ iz 1974. godine, i pre oružanih sukoba imala određene attribute državnosti. Put koji je trebalo preći do pune međunarodnopravne državnosti nije, dakle, bio previše dug. Ipak, već 7. jula 1991. godine, nepune dve nedelje od donošenja pomenute odluke Sabora, usvojena je Brionska deklaracija. U jednom njenom delu koji se ticao bezbednosti granica stajalo je da će se “ponovo uspostaviti situacija od pre 25. juna 1991.” (datum donošenja odluka o nezavisnosti, p. a.). U nastavku je definisano da će se u roku od tri meseca suspendovati primena odluka od 25. juna kako bi se u tom periodu završili pregovori o premeštanju te nadležnosti s JNA. Osim toga, i drugi delovi Brionske deklaracije pominju i dalje savezne organe u određenim oblastima, što govori zaista o tome da je cilj Deklaracije bio (privremeno) zaustavljanje primene odluke o nezavisnosti. A kako sam već konstatovao, bez *primene* odluke o nezavisnosti ne može biti reči o faktičkom ispunjavanju kriterijuma državnosti Hrvatske u tom trenutku (o priznanju da i ne govorim).

Ovakvom zaključku idu u prilog delovanje i izjave hrvatskih predstavnika u periodu između 25. juna i 8. oktobra 1991. godine. Zdravko Tomac, samo primera radi, s tim u vezi konstatuje sledeće: “... od početka nismo sumnjali da ćemo 7. listopada, bez obzira na pritiske, početi ostvarivati odluku o samostalnosti i nezavisnosti Hrvatske donijetu 25. lipnja... Ratovali smo protiv savezne države čije smo zakone formalno morali provoditi tako da smo morali pronalaziti načine kako ih ne sprovesti i postupno rušiti” (Tomac, prema Nikolić, 2021b: 109, podvučen deo dodat). Iz izjave se jasno vidi da je postojala odluka da se do početka oktobra primenjuju bar neki od saveznih zakona i da se postepeno, a ne sasvim, ruše veze sa SFRJ, što drugim rečima znači da u pomenutom periodu ne može biti reči o ispunjenosti kriterijuma suverene vlasti Hrvatske. Uostalom, i Tuđman baš u pomenutom periodu izjavljuje da postoje problemi u vezi s nabavkom oružja jer je i dalje dominantno raspoloženje da se *sačuva Jugoslavija*. Jasno je da, kako vreme prolazi, Hrvatska sve više stiče elemente potrebne za državnost, ali u tom periodu moratorijuma ih nije sasvim imala, što potvrđuje već iznetu tezu da se u leto 1991. godine na njenoj teritoriji odvijao nemeđunarodni oružani sukob. Stiče se utisak da je stav hrvatskog

rukovodstva u tom međuperiodu bio da još uvek nije povoljan političko-vojni trenutak za potpuno ostvarivanje nezavisne efektivne vlasti na teritoriji Hrvatske, što onemogućava zaključak da je u tom trenutku Hrvatska bila nezavisna država sa stanovišta opšteg međunarodnog prava.

Stvari u pogledu kvalifikacije oružanih sukoba u Hrvatskoj počinju da se dodatno komplikuju od početka oktobra 1991. godine. Stipe Mesić tvrdi da “savezne institucije više ne postoje”, a general Kadijević rezignirano konstatuje “ostali smo bez države” (Nikolić, 2021b: 197). Hrvatski Sabor je 8. oktobra 1991. godine doneo odluku da Republika Hrvatska od tog datuma:

1. raskida državno-pravne sveze na temelju kojih je zajedno sa ostalim republikama i pokrajinama tvorila dosadašnju SFRJ,
2. Republika Hrvatska odriče legitimitet i legalitet svim tijelima dosadašnje federacije – SFRJ,
3. Republika Hrvatska ne priznaje valjanim niti jedan pravni akt bilo kojeg tijela koje nastupa u ime bivše federacije – SFRJ... (Narodne novine, Službeni list Republike Hrvatske, 8. listopada 1991. godine).

Iako je istog dana potpisan Sporazum o prekidu vatre, sukobi su nastavljani. Ako su akteri u tim sukobima bile oružane snage djevu država, onda je nesumnjivo bilo reći o međunarodnom oružanom sukobu. U vezi s tim pitanjem i dalje nema konsenzusa. S jedne strane postoje autori, poput K. Nikolića i M. Ilić, koji tvrde da je oružani sukob u Hrvatskoj bio sve vreme unutrašnji oružani sukob (Nikolić, Ilić, 2016: 198—199). Osnovni argument u tom smislu je da je SFRJ zvanično prestala da postoji 27. aprila 1992. godine, da je Hrvatska postala država članica UN u maju iste godine te da se, prema njihovom mišljenju, može govoriti isključivo o unutrašnjem oružanom sukobu (isto).

Kosta Nikolić i Marina Ilić pominju strane autore koji rezonuju na sličan način u vezi s prirodom oružanih sukoba u Hrvatskoj. U isto vreme, sudovi u Srbiji koji su se bavili pitanjem ratnih zločina u Jugoslaviji takođe identifikuju sukobe u Hrvatskoj kao “unutrašnje” (Hrnjaz, 2021: 99—106). U njihovoj relativno bogatoj jurisprudenciji nema izuzetka od tog zaključka. U slučaju *Ovčara*, na primer, Viši sud u Beogradu zaključuje da je tokom izvršenja tog zločina u Hrvatskoj postojao sukob “koji nije imao karakter međunarodnog sukoba”, jer je Hrvatska “formalnopravno kritičnom prilikom još bila u sastavu tadašnje SFRJ” (K-Po2 14/2011: 2). U drugom slučaju, Okružni sud u Beogra-

du je dodatno argumentovao takav stav pozivajući se na to da je Hrvatska “međunarodno-pravno priznata od prvih država tek u januaru 1992. godine”, a to je, prema stavu tog suda, “neophodan uslov za sticanje pune nezavisnosti i svih atributa državnosti” (Okružni sud u Beogradu, KV 02/2005: 12). Slična argumentacija koja ide u prilog konstitutivnoj teoriji u vezi sa efektom priznanja država ponovljena je i u nekim drugim slučajevima, ali je zanimljivo primetiti da su sudovi ostali verni toj pravnoj kvalifikaciji sukoba u Hrvatskoj i za zločine koji su se dogodili tokom marta 1992. godine (Viši sud u Beogradu, K-Po2 25/2010: 12). Na kraju, u jednoj od presuda je stav o tome da je sukob bio nemeđunarodni obrazložen s ključnog stanovišta njegovih aktera i u tom smislu je argumentovano da je do januara 1992. godine vođen nemeđunarodni oružani sukob između JNA i samoorganizovanih Srba s teritorije Hrvatske na jednoj strani i hrvatskih snaga na drugoj, a da se od januara 1992. godine vodio isti takav sukob između Hrvatske i organizovanih Srba s njene teritorije (Viši sud u Beogradu, K-Po2 45/2010: 2—3).

S druge strane, praksa MKTJ drugačije kvalifikuje oružane sukobe u Hrvatskoj, ili je još preciznije reći – ima drugačiji stav prema pitanju sticanja hrvatske državnosti. Naime, Pretresno veće u slučaju *Milošević* je u jednoj od svojih odluka zaključilo da se pomenuti 8. oktobar 1991. godine može smatrati datumom nastanka države Hrvatske (Odluka po pravilu 98 bis, 16. jun 2004). Pretresno veće se s tim u vezi najpre pozvalo na kriterijume iz Montevidea i s tim u vezi zaključilo da je “nastanak država pitanje koje jeste regulisano pravom, tj. kriterijumi državnosti su propisani pravom. To pravo, prema mišljenju Pretresnog veća, se ogleda u četiri kriterijuma Konvencije iz Montevidea” (para. 87). U nastavku je Pretresno veće, pozivajući se i na Mišljenje br. 11 Badinterove komisije, zaključilo da, bez obzira na činjenicu da Hrvatska u oktobru 1991. godine nije imala efektivnu vlast nad dobrim delom svoje teritorije (između 25 i 30 procenata), to nije razlog da se zaključi da ona nije imala efektivnu vlast od 8. oktobra 1991. godine.

Sa ovim zaključkom Pretresnog veća u slučaju *Milošević* – da je Hrvatska nastala kao država u međunarodnopravnom smislu 8. oktobra – slažu se i mnogi drugi autori. Sandra Fabijanić Gagro i Budislav Vukas ml., s tim u vezi, na primer, zaključuju da je odluka Sabora od 8. oktobra “završni čin ustavnopravnog procesa konstituiranja samostalne i suverene hrvatske države. Od 8. listopada Republika Hrvatska postaje efektivan subjekt međunarodnoga prava sa izraženim i definiranim svim njegovim sadržajima te se datum

računa kao početak međunarodnog života Republike Hrvatske” (Fabijanić Gagro, Vukas, 2008: 1173). S obzirom na to da se ovde i dalje krećemo u krugu deklaratorne teorije u vezi sa učinkom priznanja, stiče se utisak da je osnovni argument onih koji tvrde da je 8. oktobar ključan datum za državnost Hrvatske to da je ona, za razliku od 25. juna, od 8. oktobra *zaista efektivno* počela da vrši vlast na svojoj teritoriji.

U prilog pomenutom zaključku mogu se navesti i bar dve presude hrvatskih sudova u predmetima protiv Branimira Glavaša. Naime, Vrhovni sud Republike Hrvatske je 2010. godine doneo presudu u tom slučaju, u kojoj je najpre konstatovao da je prvostepeni sud čijom se presudom Vrhovni sud bavio napravio omašku kada je zaključio da Hrvatska nije postala država do 15. februara 1992. godine i ustvrdio da “upravo tom odlukom od 8. listopada 1991. godine... Republika Hrvatska

kao samostalna i suverena država, postala je neovisna o bilo kojoj drugoj državi i asocijaciji država” (Vrhovni sud Republike Hrvatske, presuda I Kž 84/10-8, str. 25). Takav zaključak je, uz određene napomene, potvrdio i Ustavni sud Republike Hrvatske u svojoj odluci iz 2015. godine u kojoj, između ostalog, tvrdi “da je Republika Hrvatska konačno prekinula sve svoje veze s organima bivše SFRJ i stekla svojstva suverene države u smislu međunarodnog prava 8. listopada 1991.” (Odluka Ustavnog suda Republike Hrvatske 12. januara 2015. godine, str. 27).

Nisam, ipak, sasvim siguran da je tako ukoliko zaista prihvatimo deklaratornu teoriju o posledicama priznanja država. Naime, na ratištu se 8. oktobra ili u danima neposredno nakon toga nije mnogo toga promenilo. Uspostavljanje efektivne vlasti u slučaju postojanja oružanog sukoba je u praktičnom smislu uvek veoma otežano. Nije, dakle, moj osnovni argument to da Hrvatska nije kontrolisala veliki deo svoje teritorije jer to u međunarodnom pravu nije prepreka da se govori o državnosti nekog entiteta. Reč je o tome da je teško tvrditi da je Hrvatska baš 8. oktobra stekla efektivnu vlast na svojoj teritoriji, u trenutku kada na toj teritoriji besni oružani sukob. Razlog za to što pravosudne i domaće pravosudne institucije biraju konkretne datume, poput tog, za početak ili kraj oružanog sukoba ili za trenutak ostvarivanja državnosti obično je to što je njima često potreban datum koji će prelomiti određene procese i u odnosu na koje će onda postojati pravna sigurnost aktera u vezi s primenom

određenih (međunarodno)pravnih normi.¹¹ Umesto toga, moj argument je da je u procesu od 8. oktobra do kraja januara 1992. godine efektivna vlast Hrvatske na njenoj teritoriji dalje konsolidovana i da je na kraju tog procesa sasvim sigurno moguće reći da je Hrvatska postala država u međunarodnopravnom smislu. Priznanje članica EZ u januaru 1992. godine nije, samo po sebi, dovelo do državnosti Hrvatske (u tom smislu se ne slažem s pripadnicima konstitutivne teorije), ali je doprinelo praktičnom konsolidovanju efektivne vlasti hrvatskih organa. U tom smislu, moj stav je da, iako priznanje nije formalni element sticanja državnosti, ono u određenim situacijama može doprineti uspostavljanju i konsolidaciji suverene vlasti jer ponašanje drugih država prema tom novonastalom entitetu može pomoći prilikom ostvarivanja kriterijuma efektivne vlasti.

Treba, ipak, reći i da je Srbija pred MSP u slučaju tužbe i kontratužbe protiv Hrvatske prihvatila da je datum nastanka hrvatske države 8. oktobar 1991. (MSP, para. 80). Srbija je, naime, u svojoj protivtužbi navela da je "sama Hrvatska nastala... 8. oktobra 1991. godine" (MSP, Protivpodnesak Srbije: para. 206). To, naravno, ne obavezuje one koji se bave međunarodnim pravom, ali može biti uzeto kao indikator za utvrđivanje postojanja Hrvatske kao države u međunarodnopravnom smislu.

S obzirom na to da koncept međunarodnog oružanog sukoba podrazumeva sukob dveju ili više država, postavlja se pitanje s kojom je državom Hrvatska vodila oružani sukob od 8. oktobra 1991. godine (ukoliko to uzmemo kao datum ostvarivanja njene državnosti). To pitanje možda na prvi pogled izgleda banalno, ali ako je SFRJ bila u procesu raspada, kada se taj raspad završio i kada možemo tvrditi da je nastala SRJ? Srbija je u pomenutom postupku pred MSP tvrdila da je SRJ nastala tek 27. aprila 1992. godine, a da je SFRJ postojala sve do kraja 1991. ili početka 1992. godine (MSP, Protivpodnesak Srbije: para. 312). U vezi s tim je navodila i određene argumente poput postojanja i rada određenih federalnih institucija, potpisivanja međunarodnih ugovora itd. (isto). S druge strane, Hrvatska je tvrdila da je 27. aprila 1992. godine samo formalizovano stanje koje je započeto sredinom 1991. godine.

Slično kao i u vezi s nastankom Hrvatske, nije lako dati pouzdan odgovor kada je SFRJ prestala da postoji. S jedne strane, argumenti da je to bilo već u martu ili junu 1991. godine čine se preuranjenim, dok s druge strane nije

11 O ovome će naročito biti reći u narednom poglavlju rada.

lako argumentovati stav da je SFRJ nestala tek 27. aprila 1992. godine iako je, recimo, Tužilaštvo MKTJ u slučaju *Hadžić* tvrdilo upravo to (MKTJ, Optužnica u slučaju *Hadžić*: para. 22). Srbija je u prethodno pomenutom postupku protiv Hrvatske pred MSP tvrdila da nije formalno bila obavezana Konvencijom o genocidu pre 27. aprila 1992. godine, ali je u isto vreme tvrdila i da je SFRJ prestala da postoji krajem 1991. ili početkom 1992. godine. U periodu od oktobra 1991. do januara 1992. godine, i one institucije SFRJ koje su do tada postojale polako su prestajale s radom ili su radile u sastavu koji sasvim sigurno nije odlikavao federaciju bilo kakvog tipa.

Imajući sve prethodno navedeno u vidu, možemo zaključiti da su se u periodu od oktobra 1991. godine do februara 1992. postepeno odvijala dva procesa – definitivnog konsolidovanja hrvatske državnosti i definitivnog nestanka SFRJ s međunarodne scene. U takvim periodima, obeleženim žestokim oružanim sukobima i određenim pravnim vakuumom koji je nastao kao posledica činjenice da nijedan od pomenutih aktera nije imao efektivnu vlast na spornim teritorijama, veoma je teško dati potpuno precizan odgovor o tačnom datumu nastanka ili nestanka države. Jedna od mogućih teza je da je hrvatska državnost uspostavljena 8. oktobra 1991. godine, a da se SFRJ nije sasvim raspala pre početka 1992. godine, u kom slučaju bi u tom periodu postojao međunarodni oružani sukob između Hrvatske i SFRJ. Druga teza bi mogla da bude da nije moguće govoriti o opstanku SFRJ nakon uspostavljanja hrvatske države, te da se i ona raspala početkom oktobra. Problem u vezi s tom tezom jeste pitanje koji je to entitet ratovao protiv Hrvatske nakon 8. oktobra. Teza da je to bila *de facto* Savezna Republika Jugoslavija nije lako održiva jer su u tom trenutku odnosi Srbije i Crne Gore veoma promenljivi, a svakako nisu sasvim definisani, a i situacija u BiH je u toj meri složena da nije sasvim jasno ko sve zapravo predstavlja navodnu *de facto* SRJ kao državu. S druge strane, odgovor da je oružani sukob u Hrvatskoj sve vreme bio nemeđunarodni jer je Hrvatska primljena u UN tek u maju 1992. godine, a SRJ je nastala 27. aprila iste godine, čini se previše formalističkim. Članstvo u UN, naime, ne predstavlja uslov za postojanje države ni prema deklarativnoj ni prema konstitutivnoj teoriji. Ono u određenim situacijama, poput pokušaja secesije ili osporavane državnosti (engl. *contested statehood*), može da se prihvati kao konačno razrešenje pitanja državnosti jer se u tim situacijama članstvo u UN smatra određenim sertifikatom i potvrdom državnosti, ali to ne znači da te države u međunarodnom pravnom smislu nisu nastale pre tog datuma. Čini se sasvim sigurnim da je

Hrvatska imala neophodne elemente državnosti i pre ulaska u UN iako je jasno da je ulazak u tu organizaciju za nju bio i simbolično važan jer je definitivno zaokružio proces sticanja državnosti.

Tu se onda vraćamo na tezu pravosuđa u Srbiji da se nemeđunarodni oružani sukob u Hrvatskoj najpre odvijao između organizovanih hrvatskih snaga i SFRJ do januara 1992. godine, a da se na istoj teritoriji nakon toga vodio nemeđunarodni oružani sukob između organizovanih Srba s teritorije Hrvatske i hrvatskih oružanih snaga. Ovu prvu tezu sam već prokomentarisao, tako da sada ostaje pitanje do kada je zapravo trajao oružani sukob u Hrvatskoj i ko su bile strane u tom sukobu nakon februara 1992. godine. Sajrus Vens (engl. C. Vance) je 2. januara 1992. godine objavio da su Beograd i Zagreb prihvatili sporazum o implementaciji prethodnog dogovora Miloševića, Tuđmana i Kadijevića iz novembra 1991. godine o prekidu vatre i razmeštanju mirovnih snaga UN na području Hrvatske (Nikolić, 2021c: 164). Primirje, međutim, nije sasvim poštovano i već početkom marta je došlo do prvih ozbiljnijih okršaja, a dolazilo je i do masovnog proterivanja stanovništva širom Hrvatske (isto: 208). Tokom aprila je došlo do veoma ozbiljnih okršaja u Baranji, a naročito je nakon formalnog osnivanja SRJ 27. aprila 1992. godine planski došlo do prebacivanja vojnika i oružja i vojne opreme iz ruku JNA u ruke Srba u Hrvatskoj (isto: 225). Pitanje je, dakle, da li se oružani sukob u Hrvatskoj završio 2. januara 1992. godine i da li se u skladu s tim može argumentovati da su ti i drugi incidenti nakon pomenutog datuma izolovani i van konteksta oružanog sukoba.

Da bi se odgovorilo na to pitanje, moraju se ustanoviti najpre pravila MHP u vezi sa završetkom sukoba. Član 6 (2) IV Ženevske konvencije i član 3 (b) Dopunskog Protokola I ustanovljavaju da se međunarodni oružani sukobi završavaju *opštim završetkom vojnih operacija*, ali ne daju detaljnije objašnjenje tog kriterijuma, s tim što opšti završetak vojnih operacija ne treba nužno izjednačavati s formalnim završetkom u vidu potpisivanja primirja ili čak mirovnog sporazuma. Ukoliko se vojne operacije nastave i nakon potpisivanja takvih akata, MHP će nastaviti da se primenjuje. Problem, međutim, nastaje u prelaznim periodima, kada sukobi utihnu ali ne nestanu potpuno. Kako u tim situacijama definitivno zaključiti da je nastao završetak vojnih operacija? Komentari MKCK i doktrina MHP uglavnom se slažu da pomenuta sintagma podrazumeva da ne postoji ozbiljna opasnost obnavljanja neprijateljstava u bliskoj budućnosti.

Činjenice na terenu pokazuju, međutim, da su pojedini sukobi na teritoriji Hrvatske nastavljeni i nakon 2. januara 1992. godine. Tako, primera radi, Ozren

Žunec opisuje period između 1992. i 1994. godine kao period ni rata ni mira (O. Žunec, 1998: 114). On objašnjava kako su u tom periodu srpske formacije uglavnom mirovale i bile u potpunoj defanzivi, dok je hrvatska vojska izvršila nekoliko vojnih operacija – Miljevačka visoravan, Maslenica, Medački džep – u kojima je bilo i značajnog broja žrtava. U tom periodu, Savet bezbednosti takođe donosi niz rezolucija u kojima po pravilu izražava “duboku zabrinutost zbog razvoja događaja u Hrvatskoj, uključujući i stalno kršenje primirja” (S/RES/757, 1992). I u kasnijim rezolucijama tog tela ta se konstrukcija ponavlja (na primer S/RES/807, 1993), i to sve do proleća 1994. godine (S/RES/908, 1994).

U slučaju *Hadžić* pred MKTJ, Tužilaštvo je tvrdilo da je oružani sukob u Hrvatskoj trajao za sve vreme koje je relevantno za optužnicu, a to je u tom slučaju bilo sve do decembra 1993. godine (MKTJ, Optužnica u slučaju *Hadžić*, para. 8). U slučaju *Gotovina* Pretresno veće je zaključilo da su mu “dostavljeni dokazi o *kontinuiranom vođenju neprijateljstava* uključujući i vojne akcije između hrvatskih i srpskih oružanih snaga *do 1995. godine*” (MKTJ, Pretresno veće u slučaju *Gotovina*: p. 890, para. 1684). Na jednom drugom mestu u presudi se navodi da se sve strane u postupku “slažu da je oružani sukob... trajao *bar do 8. avgusta 1995. godine* (isto: p. 889, para. 1681). S tim u vezi treba primetiti da je standard koji je u vezi s temporalnim domenom primene MHP postavio MKTJ u svojoj praksi kada je utvrdio da “oružani sukob traje i nakon završetka neprijateljstava sve dok ne dođe do opšteg zaključenja mira” (MKTJ, Žalbeno veće u slučaju *Tadić*: para. 70). Taj standard u pogledu završetka međunarodnog oružanog sukoba deluje strože od onoga koji sam već pominjao u ŽK i DP I. Sa stanovišta MHP je stoga razumno zaključiti da, bez obzira na relativno miran period u Hrvatskoj od proleća 1994. godine do operacije Bljesak, oružani sukob u Hrvatskoj nije okončan sve do Erdutskog sporazuma 1995. godine. Ovo stoga što, bez obzira na postojanje perioda u kojima nije bilo ozbiljnijih sukoba, zahtev da se međunarodni oružani sukob završava onda kada *više nema realnih mogućnosti za njegov nastavak* nije bio ispunjen. Jasno je, naime, bilo da postoji ozbiljna opasnost da će se svakog trenutka sukob nastaviti, što se i dogodilo tokom 1995. godine. Imajući to u vidu, smatram i da su akcije hrvatske vojske tokom 1995. godine bile deo međunarodnog oružanog sukoba uprkos tome što je jasno da u njima gotovo i da nije bilo otpora srpskih formacija, odnosno iz SRJ nije stigla praktično nikakva pomoć.

U prilog takvoj tezi ide i zaključak pomenutog Pretresnog veća u slučaju *Gotovina*, koje je konstatovalo da “ukoliko oružani sukob u Hrvatskoj već i to-

kom 1991. godine nije bio međunarodni, onda je to postao na osnovu toga što je SVK delovala u ime Srbije/SRJ” (MKTJ, Pretresno veće u slučaju *Gotovina*: p. 896, para. 1693). Na istom mestu ono dodaje i da je to zaključilo na osnovu toga što je Srbija/SRJ “imala opštu kontrolu nad SVK” (isto). Da podsetim, ovde se Pretresno veće pozvalo na koncept opšte kontrole koji je usvojilo Žalbeno veće u slučaju *Tadić*, prema kojem ona postoji ukoliko država ne samo snabdeva i finansira naoružanu grupu na teritoriji druge države tokom oružanog sukoba već i koordinira ili pomaže prilikom opšteg planiranja njihovih vojnih akcija.

Taj odnos organizovanih Srba u Hrvatskoj i političkog vođstva u Srbiji bio je predmet detaljne analize sudskih veća u nekoliko slučajeva pred MKTJ – *Babić, Martić, Hadžić, Gotovina*, posredno i *Perišić* itd. Za ciljeve ovog rada, ograničiću se ovde samo na one aspekte koji su relevantni sa stanovišta pravne kvalifikacije sukoba. Najpre, odnos S. Miloševića i M. Babića, M. Martića ili G. Hadžića pre izbivanja oružanog sukoba u Hrvatskoj nije relevantan sa ovog aspekta (Hayball, 2015). Drugo, taj odnos nije relevantan ni pre sticanja hrvatske državnosti – jednostavno, i ukoliko je Milošević kontrolisao vođstvo Srba u Hrvatskoj, sukob nije mogao da bude međunarodni sve dok Hrvatska nije postala država u međunarodnom pravnom smislu. Nakon sticanja hrvatske državnosti, taj odnos postaje relevantan jer se postavlja pitanje da li su sukobi koji su vođeni u Hrvatskoj između JNA i hrvatskih snaga međunarodni oružani sukob koji postoji paralelno s nemeđunarodnim oružanim sukobom između organizovanih Srba u Hrvatskoj i hrvatskih snaga ili, zahvaljujući tome što je Milošević imao opštu kontrolu nad pobunjenim Srbima u Hrvatskoj, možemo da konstatujemo da je reč o jednom međunarodnom sukobu. S tim u vezi je važno najpre primetiti da je odnos Miloševića i naročito Milana Babića, ali i ostalih vođa pobunjenih Srba u Hrvatskoj, veoma varirao tokom oružanih sukoba u Hrvatskoj (Hayball, 2015). Bez obzira na tu činjenicu, međutim, danas postoje brojni dokazi izloženi u pomenutim presudama MKTJ, ali i u memoarima političara iz Srbije, da je test opšte kontrole koji je ustanovio pomenuti Tribunal bio ispunjen u slučaju odnosa Miloševića i pomenutih političkih vođa Srba u Hrvatskoj (bar u pojedinim periodima), te da je sukob bio međunarodni u svojim pojedinim fazama u kontekstu MHP. Čak ni prvostepena presuda MKTJ u slučaju *Stanišić* ne može to osporiti.

Imajući u vidu složenost dosadašnje argumentacije iznete u ovom centralnom delu rada, na ovom mestu bih u najkraćem sumirao prethodne zaključke

u vezi s pravnom kvalifikacijom oružanih sukoba u Hrvatskoj od 1990. do 1995. godine. Najpre, u periodu između leta 1990. godine i proleća/leta 1991. godine na području Hrvatske nije bilo oružanog sukoba, već je to period koji je obeležen unutrašnjim nemirima i zategnutostima tokom kojih se ne primenjuju norme MHP. Nakon toga počinju ozbiljniji sukobi u martu, odnosno u maju 1991. godine, ali ni oni, po svemu sudeći, ne prelaze prag intenziteta nasilja koji je neophodan za postojanje nemeđunarodnih oružanih sukoba. Od jula, odnosno avgusta 1991. godine, bez sumnje počinje nemeđunarodni oružani sukob u Hrvatskoj jer su ispunjena oba elementa neophodna za postojanje te vrste sukoba – organizovanost oružanih grupa koje učestvuju u sukobu i nešto viši intenzitet nasilja. U tom trenutku i dalje ne možemo da govorimo o međunarodnom oružanom sukobu jer se Hrvatska tada još nije konstituisala kao država u međunarodnopravnom smislu. Naime, iako je zvanična odluka o nezavisnosti doneta 25. juna 1991. godine, ona praktično nije sprovedena zbog moratorijuma koji je uveden Brionskom deklaracijom, a bez toga ne može biti reči o vršenju efektivne vlasti kao jednom od kriterijuma za uspostavljanje države u međunarodnom pravu. Verovatno najsporniji period od 1991. do 1995. godine je onaj od 8. oktobra 1991. do januara 1992. godine, u kojem postoje dva paralelna procesa – postepenog konsolidovanja hrvatske državnosti i odumiranja SFRJ, i to tokom oružanih sukoba. U svakom slučaju, period nakon toga, sve do druge polovine 1995. godine, svakako se može označiti kao period u kome je postojao međunarodni oružani sukob u Hrvatskoj jer je političko vođstvo u Srbiji imalo opštu kontrolu nad političkim vođstvom Srba u Hrvatskoj uprkos činjenici da je taj odnos bio složeniji nego što se ponekad prikazuje.

Politička relevantnost pravne kvalifikacije oružanih sukoba u Hrvatskoj u kontekstu dominantnih nacionalnih narativa o njima

Može li zaključak o tome da je oružani sukob u Hrvatskoj od 1991. do 1995. godine u međunarodnopravnom smislu bio *i* nemeđunarodni (unutrašnji) *i* međunarodni nešto da promeni u savremenom sagledavanju i odnosima društava u Hrvatskoj i Srbiji? Mogu li se s tog aspekta kritički propitati međusobno suprotstavljeni “iluzorno koherentni” narativi o građanskom ratu u Srbiji, ili onaj o velikosrpskoj agresiji u Hrvatskoj (Vasiljević, 2009)? Pokazuje se,

naime, da su ti narativi bar selektivni, ako ne sasvim netačni. Dualna priroda oružanih sukoba u Hrvatskoj govori o složenosti tih događaja koju je nemoguće sagledati iz perspektive ušuškanih dominantnih nacionalnih narativa.

S druge strane, treba priznati i određena ograničenja pravne kvalifikacije pomenutih oružanih sukoba. Na prvom mestu, ona traga za jasnim i preciznim odgovorima (kad je tačno entitet postao država; kakav je tačno bio odnos ključnih aktera u svakom momentu; koliko je bilo žrtava u pojedinačnim incidentima i šta se u svakom od njih tačno desilo itd.), a stvarnost ne samo da je bila složena već su određeni segmenti događaja bili utopljeni u procese koji su trajali određeno vreme i među kojima nije bilo jasno odeljenih celina.

Drugo, test opšte kontrole koji je ključan prilikom procene pravne kvalifikacije sukoba nije nužno isto što i tvrdnja da je neki entitet bio pod apsolutnom kontrolom druge države ili njenog rukovodstva. U tom smislu, danas već imamo dosta glasova koji upozoravaju ne samo da se Srbi u Hrvatskoj ne mogu posmatrati isključivo kao produžena ruka Miloševića koja nije imala svoju autonomnu volju (Hayball, 2015; Vukušić, 2022) već da se zaboravlja i da među u Srbima u Hrvatskoj nije bilo jednomylja u vezi s razrešenjem krize u Hrvatskoj. To je važno jer pogled na Srbe u Hrvatskoj isključivo kao na neautonomni deo “velikosrpske agresije” nametnute spolja njih zapravo dehumanizuje u današnjoj Hrvatskoj i time olakšava negativne procese koji su i danas prisutni. Dodatno, time se vrši i njihova desubjektivizacija i negira se potreba kritičkog propitivanja njihovih motiva, strahova, želja i zločina koji su i nad njima počinjeni.

Treće, iako sukob u Hrvatskoj jeste u nekom trenutku bio i građanski, insistiranje na tome u Srbiji zapravo kao da treba da amnestira Srbiju od bilo kakve odgovornosti za rat koji se u Hrvatskoj desio. Ispada kao da se Srbije to suštinski ne tiče i kao da ona nije imala nikakve praktične veze s tim iako je jasno da to nije bio slučaj. Iako Srbija kao entitet nije formalno i direktno učestvovala u svim fazama tog sukoba, to ne opisuje na odgovarajući način njenu suštinsku ulogu i odgovornost njenog rukovodstva za rat koji se u Hrvatskoj dogodio i zločine nad Hrvatima. Sve to otežava proces unapređivanja savremenih odnosa Srbije i Hrvatske.

Četvrto, važno ograničenje pravne kvalifikacije sukoba u Hrvatskoj je to što se MHP ne bavi motivima strana u sukobu za njegovo vođenje. Borba dominantnih nacionalnih narativa na temu rata u Hrvatskoj u velikoj je meri obojena upravo tim pitanjem – šta je bio “pravi” uzrok tog rata i ko je za njega

kriv/odgovoran. Time se MHP ne bavi – za njega je dovoljno da sukob postoji u faktičkom smislu bez obzira na motive ili političke ciljeve strana u sukobu. U tom smislu, ne može se od pravne kvalifikacije sukoba očekivati da doprinese rešavanju tog pitanja.

Peto, pravna kvalifikacija oružanih sukoba je samo jedan način njihove klasifikacije. Druge naučne discipline, poput studija mira, međunarodnih odnosa ili istorije, mogu na drugačiji način sagledavati to pitanje. Nisam siguran da će međunarodnopravni pristup, na koji mnogi gledaju kao na hladan i tehnički, odneti prevagu u pogledu najrelevantnije klasifikacije, ali mu u situaciji klasifikacije oružanih sukoba u Hrvatskoj ne bih ni oduzeo svaku relevantnost.

Na kraju, ali svakako ne najmanje važno, žrtve sukoba su jednake bez obzira na pravnu kvalifikaciju sukoba. Neko nije manja žrtva ako je to postao tokom unutrašnjih nemira i zategnutosti ili nemeđunarodnog oružanog sukoba, a ne međunarodnog sukoba. U tom smislu, kvalifikacija oružanih sukoba deli nasilje na određenoj teritoriji u pomalo veštačke kategorije koje gotovo da nemaju nikakve veze sa stvarnom patnjom svih onih koji su na ovaj ili onaj način u sukobima učestvovali ili koji su zbog njih stradali.

/ Zaključak

Na početku ovog rada sam citirao početak knjige *Klanica 5*. U toj knjizi, glavni junak Bili Pilgrim ima u jednom trenutku susret s neobičnim vanzemalcima Tralfamadorcima. Na početku tog susreta, Bili postavlja pitanje zašto baš ja, a oni mu odgovaraju: “To je veoma zemljansko pitanje. Zašto vi? ... zašto baš mi? Zašto bilo šta? Zato što ovaj trenutak naprosto jeste” (p. 77). Tralfamadorci ne veruju u pitanje zašto jer ne veruju u koncept slobodne volje, za razliku od nas Zemljana. Mi, na primer, verujemo da postoje odgovori na pitanje zašto se Jugoslavija raspala, zašto su se dogodili ratovi, i verujemo da se bar deo odgovora na ta pitanja nalazi u ljudskoj volji, odnosno volji pre svega onih koji su u tim procesima imali najveću moć. Ali tu se razlike između nas Zemljana i Tralfamadoraca ne završavaju u romanu Kurta Vonegata. Razlikuju se i naša poimanja vremena. Za Tralfamadorce “vaskoliko vreme jeste sve vreme. Ono se ne menja. Ne podleže upozorenjima ili objašnjenjima. Ono naprosto jeste” (isto: 85). Drugim rečima, ne samo da ne postoji slobodna volja već ne postoji ni vreme onako kako ga obično zamišljamo: prošlost, sadašnjost, budućnost. Sve postoji

“u isto vreme” – “nema početka, nema kraja, nema napetosti, nema pouke, nema uzroka, nema posledica” (isto: 87).

Kao tipičnom Zemljaninu, teško mi je da se pomirim da nema slobodne volje, uzroka i posledica. Odbijam da se pomirim sa tim da su ratovi u Jugoslaviji jednostavno morali da se dese i da su determinisani samo strukturnim uslovima, a ne i slobodnom voljom aktera. Ali mi u kontekstu tih ratova deluje privlačno ideja da nema početka ni kraja, da se sve odvija u isto vreme. Tako moje razdvajanje određenih perioda u hrvatskoj istoriji i kvalifikacije oružanih sukoba u različitim periodima na nemeđunarodne i međunarodne u ovom radu izgleda kao veštačko odvajanje iz celine tih događaja koji svi postoje u isto vreme. I ne samo to već ti oružani sukobi postoje i “danas” – oni jednako žive kao i ono što “danas” proživljavamo i predstavljaju sastavni deo naše “sadašnjosti”. Nije to okoštala slika u ramu nečega što se “nekada davno dogodilo”, već je to deo našeg “današnjeg” rata o interpretaciji rata koji i danas vodimo (Jović, 2017).

Jugoslavija je umrla mučeničkom smrću. Tako mu je to.¹² Ali se Tralfamadorcji ne uzbuđuju previše zbog smrti. Nešto što je “nekada” postojalo postoji i postojaće “zauvek”.

/ Literatura

Barunčić J., Križe Ž. 2006. Domovinski rat u udžbenicima iz povijesti. *Časopis za savremenu povijest*, 38 (2), 627–651.

Bjelajac M., Žunec O. 2016. *Rat u Hrvatskoj 1991 – 1995*. Pešćanik. Beograd

Carron Dj. 2016. *L'acte déclencheur d'un conflit armé international*. Shulthess. Zurich.

Crawford J. 2006. *The Creation of States in International Law*. Oxford University Press. Oxford.

Cullen A. 2010. *The Concept of Non-International Armed Conflict in International Humanitarian Law*. Cambridge University Press. Cambridge.

Čalić M. 2019. *Istorija Jugoslavije u xx veku*. Clio. Beograd.

Degan V. 1993. The War in Croatia: Temporal Application of Conventional Rules Prohibiting International Crimes. *Politička misao*, 30: 5–18.

12 U knjizi *Klanica 5*, svaku konstataciju da je neko ili nešto umrlo prati duboka, cinična i crnohumorna opaska “tako mu je to”, na engleskom *so it goes*.

- Fabijanić Gagro S., Vukas B. 2008. Pravna priroda i politička pozadina oružanih sukoba u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini. *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 58: 1159—1200.
- Ferraro T. 2015. The ICRC's Legal Position on the Notion of Armed Conflict Involving Foreign Intervention and On Determining the IHL Applicable to This Type of Conflict. *International Review of the Red Cross*, 97: 1227—1252.
- Gligorov V. 2017. Razlozi i posledice raspada Jugoslavije, u: *Jugoslavija u istorijskoj perspektivi*. Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji. Beograd.
- Hayball H. J. 2015. *Serbia and the Serbian Rebellion in Croatia (1990 — 1991)*, neobjavljena doktorska teza. Dostupno na: https://research.gold.ac.uk/id/eprint/12301/1/HIS_thesis_HayballH_2015.pdf.
- Hrnjaz M. 2021. *Raspad Jugoslavije pred sudom: pravna kvalifikacija oružanih sukoba u Jugoslaviji u praksi sudova u Srbiji*. Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka. Beograd.
- Hrnjaz M., Simentić Popović J. 2020. Protracted Armed Violence as a Criterion for the Existence of Non-International Armed Conflict: International Humanitarian Law, International Criminal Law and Beyond. *Journal of Conflict & Security Law*, 25: 473—500.
- Janković B., Radivojević Z. 2019. *Međunarodno javno pravo*. Punta. Niš.
- Jović D. 2001. Razlozi za raspad socijalističke Jugoslavije: kritička analiza postojećih interpretacija. *Reč*, 8 (62), 91—157.
- Jović D. 2017. *Rat i mit: politika identiteta u suvremenoj Hrvatskoj*. Fraktura. Zaprešić.
- Kasapović M. 2015. Bosna i Hercegovina 1992 — 1995: građanski rat, izvanjska agresija ili oboje?. *Politička misao*, vol. 52, no. 2, 37—61.
- Kilibarda P. 2022. *Recognition of States in International Law*, neobjavljena doktorska teza, University of Geneva. Ženeva.
- Knežević-Predić V. 2007. *Ogled o međunarodnom humanitarnom pravu*. Univerzitet u Beogradu – Fakultet političkih nauka. Beograd.
- Mačák K. 2018. *Internationalized Armed Conflicts in International Law*. Oxford University Press. Oxford.
- Milanović M. 2006. State Responsibility for Genocide. *European Journal of International Law*, 17: 145—175.
- MKCK, 1952. *Komentari Ženevskih konvencija*. Dostupno na: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/geneva-conventions-1949additional-protocols-and-their-commentaries>.
- MKCK, 1987. *Komentari članova Dopunskog protokola II*. Dostupno na: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/geneva-conventions-1949additional-protocols-and-their-commentaries>.
- MKCK, 2015. *International humanitarian law and the challenges of contemporary armed conflicts*. Dostupno na: <file:///C:/Users/milic/Downloads/32ic-report-on-ihl-and-challenges-of-armed-conflicts.pdf>.
- MKCK, 2016. *Komentari Ženevskih konvencija*. Dostupno na: <https://ihl-databases>.

icrc.org/en/ihl-treaties/geneva-conventions-1949additional-protocols-and-the-ir-commentaries.

MKS, Statut. Dostupan na: <https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/RS-Eng.pdf>.

MKTJ, slučaj *Babić* (IT-03-72). Dostupno na: <https://www.icty.org/en/case/babic>.

MKTJ, slučaj *Boškovski i Tarčulovski* (IT-04-82). Dostupno na: https://www.icty.org/en/case/boskoski_tarculovski.

MKTJ, slučaj *Gotovina* (IT-06-90). Dostupno na: <https://www.icty.org/en/case/gotovina>.

MKTJ, slučaj *Hadžić* (IT-04-75). Dostupno na: <https://www.icty.org/en/case/hadzic>.

MKTJ, slučaj *Milošević* (IT-02-54). Dostupno na: https://www.icty.org/en/case/slobodan_milosevic.

MKTJ, slučaj *Stanišić* (IT-03-69). Dostupno na: https://www.icty.org/en/case/stanistic_simatovic.

MKTJ, slučaj *Tadić* (IT-94-1). Dostupno na: <https://www.icty.org/en/case/tadic>.

MSP, 1986. Presuda u slučaju *Nikaragva*. Dostupno na: <https://www.icj-cij.org/en/case/70/judgments>.

MSP, 2007. Presuda u slučaju *BiH protiv SRJ/Srbije*. Dostupno na: <https://www.icj-cij.org/en/case/91/judgments>.

MSP, 2010. Savetodavno mišljenje o Deklaraciji o nezavisnosti. Dostupno na: <https://www.icj-cij.org/en/case/141>.

MSP, 2015. Presuda u slučaju *Hrvatske i SRJ/Srbije*. Dostupno na: <https://www.icj-cij.org/en/case/118>.

Nakarada R. 2008. *Raspad Jugoslavije: problemi tumačenja, suočavanja i tranzicije*. Službeni glasnik. Beograd.

Neff S. 2005. *War and the Law of Nations*. Cambridge University Press. Cambridge.

Nikolić K. 2021. *Jugoslavija, poslednji dani (1989 — 1992): knjiga 1, Svi Srbi u jednoj državi*. Službeni glasnik. Beograd.

Nikolić K. 2021. *Jugoslavija, poslednji dani (1989 — 1992): knjiga 2, Ljudi mržnje, zemlja smrti*. Službeni glasnik. Beograd.

Nikolić K. 2021. *Jugoslavija, poslednji dani (1989 — 1992): knjiga 3, Razaranje države, stvaranje država*. Službeni glasnik. Beograd.

Nikolić K. Ilić M. 2016. Causes of the Armed Conflict in Croatia 1991. Resolving Conceptual and Methodological Inconsistencies. *Istorija 20. veka*, 2: 179—205.

Oklopčić Z. 2015. Samoodređenje i odcjepljenje: Slučaj Jugoslavije. *Politička misao*, 52 (1): 7—14.

Okružni sud u Beogradu, 2005. KV 02/2005.

Pellet A. 1992. The Opinions of Badinter Arbitration Committee: A Second Breath for the Self-Determination of Peoples. *European Journal of International Law*, 3: 178—186.

Račić O. 2015. *Međunarodno pravo: stvarnost i iluzije*. Službeni glasnik. Beograd.

- Rudolf D. 2013. Attainment of International Legal Status on the Part of the Republic of Croatia (25th of June 1991). *Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu*, 1: 51—80.
- Sassòli M. 2019. *International Humanitarian Law*. Edward Elgar Publishing. London.
- Savet bezbednosti, Rezolucija 757, 30. maj 1992.
- Savet bezbednosti, Rezolucija 807, 19. februar 1993.
- Savet bezbednosti, Rezolucija 908, 31. mart 1993.
- Shaw M. 2021. *International Law*. Cambridge University Press.
- Sivakumaran S. 2012. *The Law of Non-International Armed Conflict*. Oxford University Press. Oxford.
- Ustavni sud Republike Hrvatske, Odluka 12. januara 2015.
- Vasiljević J. 2009. Narativizacija srpsko-hrvatskog sukoba iz 1990-ih: primeri upotrebe medijskih izvora u antropološkom istraživanju. *Antropologija*, 9 (9):147—173.
- Viši sud u Beogradu, 2010. K-Po2 25/2010.
- Viši sud u Beogradu, 2010. K-Po2 45/2010.
- Viši sud u Beogradu, 2011. K-Po2 14/2011.
- Vonegat K. 2015. *Klanica 5 ili dečji krstaški rat*. Dereta. Beograd.
- Vrhovni sud Republike Hrvatske, 2010. I Kž 84/10-8.
- Vukušić I. 2022. *Serbian Paramilitaries and the Breakup of Yugoslavia*. Routledge. London.
- Zamir N. 2017. *Classification of Armed Conflicts in International Humanitarian Law: The Legal Impact of Foreign Intervention in Civil Wars*. Edward Elgar Publishing. London.
- Žunec O. 1998. Rat u Hrvatskoj 1991. — 1995., 2 dio: od Sarajevskog primirja do završnih operacija, vol. 2, 111—136.

MILOŠ HRNJAZ

The Labyrinth of the Legal Classification of Armed Conflicts in Croatia 1990 — 1995

Almost thirty years after the armed conflicts in Croatia, there are still ongoing discussions about their causes, their legal nature and the consequences they have for today's relations between Serbia and Croatia, as well as relations between Serbs and Croats in Croatia itself. In this paper, the author is looking for an answer to the question of

the legal qualification of these armed conflicts and whether it can offer us certain directions for the beginning of the improvement of modern relations between Croatia and Serbia. The basic argument of the paper is that the legal classification of armed conflicts in Croatia was changing and that from a non-international armed conflict in the summer of 1991, it later evolved into an international one. In addition, the paper claims that a correct understanding of the legal classification of these conflicts offers certain starting points for the improvement of contemporary relations between Serbia and Croatia, but also that this legal qualification has inherent limitations in terms of the broader context of political relations between these two countries.

KEYWORDS: legal classification of armed conflicts, international armed conflict, non-international armed conflict, Serbia, Croatia.